1694

41.

A Hét

Ára 2500 lej

XXX. évfolyam – 1999. október 14.

Lapszámunkat *Miklós János* grafikáival illusztráltuk

Erdély története valójában úgy is leírható, mint a kölcsönös toleranciák kialakulásának története, sajnos, nem következetes, hanem töredékes története. Közismert dolog, hogy a rendi társadalom korában Erdély több példát is szolgáltatott a különféle etnikumok és kultúrák együttműködésére.

Pomogáts Béla: Erdély mint multikulturális modell
(3. oldal)

Románia fejlődésének logikáját akkor ismerjük meg, ha felfedezzük, hogy az utóbbi évtizedben folyamatosan azon a határon vergődött, amely elválasztja a tekintélyelvűség különböző formáit az igazi demokráciától.

Gabriel Andreescu: Az etnikumközi kapcsolatok igazi alapja
(5. oldal)

A kultúrák kölcsönhatásának elemzését az identitástól kell indítani, éspedig az önálló nemzeti identitás érvényre juttatását és fenntartását szolgáló eljárások és eszközök vizsgálatával.

Bodó Barna: Együtt, de külön
(9. oldal)

Gálfalvi Zsolt

A választás lehetősége

Bármennyire is fájdalmas, ismét tudomásul kell vennünk: a harcot, melyet őseink vívtak, nem oldja békévé az emlékezés.

Akkor sem, hogyha a historia nyomatékos tanulságain túl a jelenkori történelem folyamatai és igényei az értelmes megbékélést parancsoló szükségességként, azonnali és távlatos nemzeti érdekként fogalmazzák meg. Akármilyen sok szó esik is a történelem különböző értelmezéseiről és az ehhez tapadó nemzeti érzékenységekről, a feszültségek forrása lényegében a valós nemzeti érdekek félreismerésében, pontosabban a hatalmi csoportérdekek szűk látókörű érvényesítésében keresendő.

A román–magyar megbékélés parkjának felavatása az aradi vesztőhelyen szimbólikus gesztus, a kölcsönös jószándék beszédes jele lett volna. Eltorzulása és visszataszító kísérőjelenségei azonban – bármennyire is próbálja a két ország kormánya, egyébként figyelemreméltó mértéktartással, múló epizódként kezelni –, olyan összefüggéseket világítanak át, amelyekkel mint eddig is, ezután is számolni kell, a lehetséges kibontakozás érdekében. Józanul és körültekintően, érzékenyen és felelősségérzettel.

Igaza van azoknak a lényeglátó román történészeknek – bármennyire is kevesen vannak – akik szerint itt nem egyszerűen a tagadhatatlan történelmi tények értelmezéséről, hanem a rövidlátó politikai érdekek gátlástalan érvényesítéséről van szó. A tények ismeretének hiánya, a mitizált történelmi előítéletek és hamisítások makacs továbbéltetése joggal kelt aggodalmat, de cáfolatuknak és a fogalomtisztázásnak csak akkor van értelme, ha a mögöttük rejlő szemlélettel, politikai mentalitással is szembenézünk. Ebben a kelet-közép-európai régióban – és ezen belül a magyar–román viszonylatrendszerben – a nemzeti kizárólagosság, a homogenizáló nemzetállam elmélete és gyakorlata, az erre alapozó gondolkodás- és cselekvésmód torlaszolja el nem egyszerűen a történelmi megbékélés, hanem a társadalmi-gazdasági fejlődés, az európai felzárkózás, illetve integráció amugy is göröngyös, szakadékos útját. Azok a politikai nyilatkozatok, sajtóvisszhangok, manőverek, amelyek az aradi vértanúkra való méltó emlékezésben a román nép nemzeti érzékenységének a megsértését vélték felfedezni – néha kimondva, máskor kimondatlanul a demokratikus európai értékrend és nemzetközi normák elfogadása, érvényesítése ellen is tiltakoztak. Azok a garázdák, akik Aradon a magyarok kiűzésének jelszavát harsogták, csak a végletes következtetéseket vonták le némely közvélemény-formálók érveléséből, logikájából.

A történelmi tudat politikailag manipulált zavaraira vall az a visszhang is, amelyet ezekben a napokban egy alternatív tankönyv váltott ki. A szóbanforgó, választható történelemkönyv szerzőinek megközelítés-módjairól, értékeléseiről bizonyára lehet és kell is vitatkozni. Ellenfelei azonban nem a szakemberek, a történészek és tanárok tisztázó eszmecseréit igénylik, hanem ügyészért és megtorlásért, adminisztratív rendszabályokért kiáltoznak. A romániai történelemírásnak azt az egyre biztatóbban körvonalazódó törekvését kívánják ellehetetleníteni, amely mitoszok és legendák helyett a tények és a folyamatok tudományos elemzésére épül. A boszorkányüldözők azt hirdetik, hogy minden eltérés attól a mitizáló-nacionalista történelemszemlélettől, amelyet – nem előzménytelenül – a totalitarizmus kánonizált, nemzetárulásnak számít. (A vehemens tiltakozók közé tartozik az a politikussá vált rendező is, aki a totalitarizmus idején sorozatban gyártotta a nemzeti mitoszt terjesztő filmeket,) Ennél is meggondolkoztatóbb, hogy egyes bírálók nyiltan hangoztatják: az alternatív tankönyv megjelenése a nyugati minták átvételének, az idegenek összeesküvésének jele. Ebben a sajtó-hadjáratban ismételten megfogalmazódik a román sajtó egyrészének a nyugati demokrácia értékrendje iránti gyanakvó, ellenséges magatartása. Ezzel szorosan összefügg az a kimondatlan álláspont, amely a totalitarizmust elítéli ugyan, de azonnal felháborodik, ha annak a szélsőséges nacionalizmusát – szemléletében, érv–rendszerében és gyakorlati következményeiben – a demokrácia jegyében revidiálni kívánják. A különböző előjelű totalitarizmusok szélsőséges nacionalizmusát igazolni, továbbfolytatni és ugyanakkor társadalmi-gazdasági demokráciát, demokratikus jogállamot teremteni, Európához felzárkózni – fából vaskarika.

Mindezt országunk jelenidejében nem csak és nem is elsősorban az aradi szindróma, vagy az említett tankönyv-botrány bizonyítja, hanem mindenekelőtt a társadalmi-gazdasági-politikai-erkölcsi válságjelenségek. A következtetések levonása késik, a kormány tétova, a politikai érdekcsoportok a közelgő választások persektívájában gátlástalanul, sorsrontóan torzsalkodnak.

Azokra a kevesekre kellene jobban figyelni, akik – a visszhangtalansággal is küszködve – tudják és mondják: a romániai társadalomnak nem különböző, egymásba ékelődő hatalmi érdek-csoportok között kell választania. Tíz keserves év után a válságból való kilábalás kínálkozó lehetőségeit kellene tudatosítani és értelmes cselekvéssel, munkával valóra váltani.

MAGYAR NEMZET (223.) **Nem szabad elaprózni a támogatási pénzeket** cím alatt **Szabó Tibor**, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke nyilatkozik Botlik Józsefnek a magyar-magyar kapcsolattartásról abból az alkalomból, hogy több mint egy év telt el az új kormány hivatalba lépése óta. A HTMH feladatairól és működésének törvényes keretéről ezt olvassuk az interjúban: „A legfontosabb feladat a Kárpát-medencében élő, több mint hárommilliós határon túli magyarság szülőföldjén és közösségként való megmaradásának az elősegítése, támogatása. Ezután a minél teljesebb integráció a magyarországi társadalommal, amely azt jelenti, hogy az anyaországon kívüli magyar nemzeti közösségek szervesen illeszkedjenek az itteni, hazai társadalomba is, s a közigazgatásban megfelelően lehessen kezelni ügyüket. ● Az Alkotmány 6. paragrafusa kimondja: a Magyar Köztársaság mindenkori kormánya felelősséggel tartozik a határon túli magyarság iránt. Az elmúlt nyolc évben azonban nem történt meg ennek a »lebontása« a törvényekben és a közigazgatásban. Úgy látjuk, az utóbbi egy esztendőben sikerült megtenni néhány, ebből a szempontból fontos lépést. Egyrészt a HTMH – úgy tűnik – megtalálta azt a helyét, ahol a leghatékonyabban tud működni. Ez a Külügyminisztérium felügyelete alatti státuszt jelenti, miközben megtartotta közigazgatásbeli önállóságát is. Ez lehetővé teszi, hogy a határon túli magyarság problémaköre ne pusztán külügyi, diplomáciai kérdésként vetődjön fel, hanem azt a magyar közigazgatás egészben – a Belügyminisztériumtól a gazdasági kérdéseken át a jogalkotásig, gyakorlatilag az összes szakmai területen meg tudjuk jeleníteni. Az Oktatási Minisztériumban megkezdődött a határon túli magyar oktatás, illetve az ottaniak magyarországi – elsősorban felsőfokú – képzése támogatási rendszerének olyan jellegű átalakítása, amelynek eredményeként megerősödik az országon kívüli magyar oktatási intézményrendszer. Nem arról van szó, hogy hazánk ottani állami feladatokat vállal át, hanem azok kiegészítéséül ösztöndíj- illetve intézményrendszert igyekszünk háttértámogatásként kialakítani. Célunk arra késztetni a határon túli magyarságot, hogy a szülőföldjén tanuljon és ott érvényesüljön. Az elmúlt nyolc évben nálunk végzett diákok zöme ugyanis nem tért haza, és a sajátos agyelszívás ma is folytatódik. A Szociális és Családügyi Minisztérium a HTMH-val együttműködve egy olyan munkavállalási rendszer kialakításán dolgozik, amely a határon túlról érkező, több tízezer fős »feketemunka-vállaló« helyzetének legálissá tételét segíti elő. – **A magyar költségvetés az idén mintegy hárommilliárd forintot fordít a határon túli magyarság anyagi támogatására. A pénz hogyan jut el az érintettekhez?** – Nagy része közalapítványok segítségével, ezeknél ugyancsak átalakulási folyamat, illetve hangsúlyeltolódás zajlik. Ezek célja szintén a határon túli magyar közösségek intézményrendszerének a megerősítése. A keretek jelentősen – az Illyés Közalapítványnál például több mint 50 százalékkal – megnőttek. Arra törekszünk, hogy a pénzek a lehetőségekhez mérten kevésbé aprozódjanak el. A növekményt elsősorban stratégiai jellegű, nagyobb beruházásokra – intézmények létrehozása, ingatlanok vásárlása egy-egy közösség számára stb. – szeretnénk fordítani, amelyek átfogóan szolgálják az ottani magyarságot. E szándékunk egyelőre csak részben valósul meg. Annak ellenére, hogy Romániában és Szlovákiában a magyarság részt vesz a kormányzásban, az ottani magyar közösségek az idén a korábbinál lényegesen nagyobb támogatást kértek az anyaországi költségvetésből. ● A határon túli magyar szak-, illetve felsőoktatás támogatására jött létre az Apáczai Csere János Közalapítvány, amely az idén 500 millió forinttal gazdálkodik. Alapintézmények létrehozása a célunk, amelyek egy-egy területen meghatározóak lesznek az intézményrendszer szempontjából. Ezért kapott kiemelt támogatást a Felvidéken a révkomáromi Kálvin János Református Teológia, a beregszászi Kárpátaljai Magyar Tanárképző és Erdélyben a nagyváradi Sulyok István Főiskola".

HETI ÚJ SZÓ (Temesvár, 37.) A Partiumi Keresztény Egyetem beindulása küszöbén nyilatkozott **Tőkés László**, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke: „Mivel az egyetem körül sok a félreértés – például, hogy a magyar kormány kegyadományából jön létre – szükségesnek tartottam, hogy egyházi és polgári nagygyűlés keretében eloszlassuk a félreértéseket és ugyankkor egy alulról jövő mozgalmat indítsunk az egyetem támogatására. Ugyanis, ha az erdélyi magyarság nem érzi magáénak az ügyet, akkor hiába kapnánk külföldi segítséget. Mi is hozzá kell járuljunk az egyetem megteremtéséhez... Az intézet fenntartására ezen a gyűlésen téglajegyeket bocsájtottunk ki; reményeinkben nem csalódtunk: mintegy 700-800 személy részvételével sikerült közel 200 millió értékű lej és forint adományt összegyűjteni. Rosszhiszeműen terjesztett képtelenség az, hogy Nagyvárad rá akarja tenni a kezét két milliárd forintra. Erről szó sem volt. Mi nem mások ellenében, hanem az egész erdélyi magyar egyetemi hálózatért szántuk rá magunkat erre a bátor lépésre. Terveink szerint a Partiumi Keresztény Egyetem kiszélesedik egyházi hátterű erdélyi (alapítványi) magánegyetemmé (ehhez az egyházfők beleegyezése már megszületett), amelyhez csatlakozhat akár az udvarhelyi közgazdaságtudományi, akár a nyárádszeredai kertészeti szak, akár a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola, amelyet szintén a reformátusok tartanak fenn. Igény van arra, hogy szervezzük eggyé ezeket a kihelyezett karokat, kallódó szakokat és fakultásokat és ezáltal az állami magyar oktatással közösen, azt kiegészítve, egy magánegyetemi hálózat jönne létre. Alapelv a komplementaritás elve. Vétek lenne nagy pénzért egymás céljait, munkáját keresztezni. Most valósággá válhat az a stratégia, amelyet 1996 őszén úgy fogalmazott meg a felsőoktatási tanárok testülete, hogy egy három pilléren nyugvó egyetemi rendszert kellene kialakítani Székelyföld – Kolozsvár – Partium központokkal. Most állami és magán-egyházi szálon alakulna ki közös infrastruktúrával. A támogatások egyaránt kiszolgálják az állami és magánegyetemet: közös könyvtárak, kollégiumok, kutatóközpontok, amelyeket az évek során kifejleszthetünk".

LETTRE INTERNATIONALE (Román kiadás, 30.) **Dinu C. Giurescu** történészprofesszor **1900-1999** című írása számbaveszi a század sorsfordulóit, az Európában megjelent és eltűnt államokat, a nagyhatalmak érdekütközéseit, szövetségek születését és felbomlását, a háborúk mérlegeit, békekötések határmódosításait, az ENSZ szerepét az utóbbi évtizedek eseményeiben. Külön fejezet mutatja be az etnikai tisztogatásokat, ebből idézünk néhány adatot. A II. világháborúban elpusztult 5,5 millió és eltűnt 3 millió ember. A román hadsereg vesztesége: 96 620 halott, 367 976 eltűnt. A holocaust magyarországi és romániai áldozataiért a budapesti és a bukaresti kormányok a felelősek, ugyanakkor a német megszállás alá került államok között ebben a két országban maradt életben a legtöbb zsidó. 1944-1946 között a tisztogatás többféle módszere vált ismeretessé, de többnyire az entikai és az osztályszempont érvényesült. Az etnikai tisztogatásnak is több változatát alkalmazták. **Kitelepítés**: Csehszolvákia 1945-46-ban a több évszázada honos 2,9 millió főnyi szudéta-német lakosságát erőszakkal áttelepítette Németországba. 1945-ben ugyanígy járt el Lengyelország is a maga 8,9 millió német lakosával. **Deportálás**: Legismertebb példája a Szovjetunió, amely így büntette a krími tatárokat azzal az ürüggyel, hogy együttműködtek a német megszállókkal. **Lakosságcsere**: Románia és Bulgária folyamodott e módszerhez 1940-ben, miután Dél-Dobrudzsa (Cadrilaterul) gazdát cserélt a déli szomszéd javára. 1939-ben a Szovjetunió és Lengyelország szervezett lakosságcserét, miután Sztálin jelentős lengyel területeket csatolt Ukrajnához. **Asszimiláció**: Céltudatosan alkalmazta a Szovjetunió is azáltal, hogy a bekebelezett országokban (balti államok, Besszarábia, Karélia stb.) tömegével telepített be oroszokat, az itteni fiatalságot pedig orosz városokba szórta szét, hogy beolvadjanak. E módszer következtében ma Lettország lakosságának 40, Észtországénak 35 százaléka orosz nemzetiségű. Az osztályszempontú tisztogatás szintén orosz találmány, valamennyi megszállt országban alkalmazták, beleértve Romániát is. Az etnikai tisztogatás legradikálisabb változatára Bosznia nyújtott példát 1992-96-ban: a nem szerb lakosokat tömegestül kivégezték, vagy lágerekbe gyűjtötték. Giurescu professzor felsorolja a világ térképén beállt változásokat és befejezésül fölteszi a kérdést: mi várható a jövő évszázad első két évtizedére? Valószínű, hogy egyetlen állam kezébe összpontosul a hatalom, de nem hosszú időre. Kívánatos lenne a nagyhatalmak egyensúlya, a konszolidálódott demokratikus társadalmak együttműködése formájában. Ebben nagy szerephez jut a televízió általi globális tájékoztatás. A televízió rosszabb, mint a totalitárius rendszerek cenzúrája – vélekedik a szerző –, hiszen az '50-es években lehetőségünk volt a kölföldi rádióadókat hallgatni, de ma a tévénézők csak azt láthatják, amit a kábel kínál, ezt pedig különböző érdekcsportok kedvük szerint manipulálhatják.

Fizessen elő A Hétre!

Belföldön *A Hét* sorszáma a sajtókiadványok katalógusában 2001. Hivatkozzék rá!
Előfizetési díj: negyedévre 32.500 lej, félévre 65.000 lej, évre 130.000 lej + kézbesítési díj.

Külföldön *A Hét* megrendelése a következő címen történik:
RODIPET SA, PO BOX 3357, fax 0040–1–3129432, – 3329433, illetve telex 11995, Piaţa Presei Libere nr. 1, Sect.1, 79776 Bucureşti.
Az előfizetés ára egy évre 50 USA dollár, illetve a napi árfolyamon ennek megfelelő valutaérték. A pénzküldő szelvényen feltétlenül tüntessék fel *A Hét* nevét!

Figyelem!

Lapunk (belföldön) közvetlenül a szerkesztőségben is megrendelhető! Kérjük, a megrendeléseket pénzesutalványon a következő címre küldjék:
Puskás Ibolya, Redacţia A Hét, 79776 Bucureşti 33, Piaţa Presei Libere nr.1

BRASSÓI LAPOK (38.) A sepsisztentgyörgyi Vox Humana madrigálkórus és karvezetője, Szilágyi Zsolt visszhangos sikert aratott Barcelonában az **Európa és dalai** fesztiválon. Az együttes húsz évvel ezelőtt aratta első nemzetközi sikerét az olaszországi Goriziában, majd Genf és Arezzo patinás kórustalálkozójáról tértek haza értékes díjakkal. A Vox Humana most Barcelonában népdalfeldolgozások ragyogó előadásával nyert aranyérmet, míg Szilágyi Zsolt a meghívott tizenkét művész irányító közül elnyerte a három legjobb karnagyot kitüntető mesteri címet. **Nagyhalmágyi József** így kommentálja az eseményt: „Őszintén megvallom, a hír, a kitüntetés nem ért váratlanul, mert a kórus huszonhét éves fennállásának legtöbb hazai és néhány külhoni szereplését nyomon követtem, volt hát alkalmam meggyőződni, hogy tagjai valójában a legnemesebb kóruszene alázatos szolgálói, akik elhivatott zenetanárokként vállalták az áldozatot és akik a rajongásig szeretik a karéneklést. Olyannyira, hogy az eltelt huszonhét év múltával Sepsiszentgyörgy kórusmozgalmát immár professzionista színvonalra emelték, s az együttest Erdélyben ma a legjobb kórust megillető jelzőkkel méltatják. Újabb sikerükhöz szívből gratulálunk!"

MAGYAR MŰVÉSZETI FÓRUM (Bp., 2.) Incze János emlékét idézi **Murádin Jenő**: „A kisváros festője volt, a Szamos-menti Dés állandó lakója. Tudatosan választotta a vidéken élő festő státusát, hogy egy befogható, áttekinthető világról küldje alkotói üzeneteit. Remeteségét azonban korántsem világtól elzárkózó remeteként élte meg Incze János. Dési otthona, műterme találkozóhelye volt pályatársainak, s a kritika is korán felfedezte őt. Kortársai és kritikusai igenis tudták: egy eredeti tehetségű, nagyszerű művész él a Kolozsvárhoz közeli városban. László Gyula, Entz Géza épp olyan otthonosan fordult meg műtermében, mint a mai kritikusok vagy a kortársak, Barcsay Jenő, Dési Huber István, Nagy Albert, Benczédi Sándor. Levelezése Ziffer Sándorral a mester és tanítvány értő és érző kapcsolatáról beszél. A szatmári tájakról származó, Nagybánya festőiskolájában tanult, és 1935-től haláláig Désen élő művész irigylésre méltón hamar érte el minden alkotó vágyát, az egyéniséget. Azt a kiváltságát, hogy alkotásai senki máséival összetéveszthetők biztosan ne legynek. Ha csak egy tenyérnyit látunk valamelyik képéből, arról azonnal tudhatjuk, csakis az övé lehet. Az erdélyi koloristák közül egyike volt a legkiválóbbaknak. És a képtárgyai, a témái? Azok is összetéveszthetetlenek. A kisváros – történetesen Dés – művészi fölfedezése fűződik a nevéhez. Példaszerűen bizonyította azt, hogy nem feltétlenül a tátványos, az önmaguktól kínálkozó festői témák adhatják a művész világát. A kopár erdélyi Mezőség peremén az a kisváros első látásra nem is versenyezhet az erdélyi hegyvidéki tájak és városok kínálta látványosságokkal. Az ő palettáján azonban minden fölfényesedett és átlényegült. A vászonra fölvetített kép témájában érdekessé és izgalmassá vált, s még a leghétköznapibb dolog is önmagánál többet mondó motívummá formálódott. Igy lettek a városka szűk utcái, lépcsős sikátorai, kis terei, dűledező házai, csetlő-botló emberei Incze János képi világának benépesítői. Kevés olyan alkotónk van, talán a szentendreieket kivéve, aki ilyen mélységben látta meg, és rögzítette képein a kisváros mikrovilágát".

Röviden

Háromszék Beszámolókat olvashatunk a Csernátoni Múzeum alapításának 25. évfordulója alkalmából szervezett ünnepségekről. A Kovászna Megyei Tanács és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum közös szervezésében lezajlott ünnepség keretében a résztvevők emléktáblát helyeztek el az épületen a múzeumalapító Haszmann Pál emlékére. ● Az Apáczai Csere János Közművelődési Egyesület felhívást tett közzé a magyar sajtóban: hat éve szervezi a Bartalis János szavalóversenyt, de nem rendelkezik a költő egyetlen verseskötetével sem, ezért kéri mindazokat, akiknek birtokában van Bartalis-kötet, vegyék fel a kapcsolatot az egyesület brassói székházával a 068-41 1303 telefonszámon. ● **Scena** A bukaresti havi folyóirat tizenhét fővárosi színikritikusnak tett fel tizenegy kérdést az 1998-99-es évad „leg"-jeiről. A mai külföldi darabok mezőnyében Spíró György **Csirkefej** című művének Bulandra-beli előadása kapta a legtöbb szavazatot. (Jelenleg is műsoron van Tacâmuri de pui címen). Az évad legjobb előadása Goldoni: Két úr szolgája, Vlad Mugur rendezésében a craiovai Nemzeti Színházban. Szavazatot kapott a marosvásárhelyi magyar tagozat is az Anca Bradu rendezte Elektra-előadással. A legjobb színészek között szerepel Marcel Iureş és a marosvásárhelyi Kovács Ágnes. ● **Népszabadság** A Szolvákiai Magyar Irók Társaságát szeptember 24-től új vezetőség irányítja. Elnöke Balázs F. Attila marosvásárhelyi származású költő, aki 1990 óta él Pozsonyban, az itteni AB-ART kiadó tulajdonosa. Tőzsér Árpád, az eddigi elnök betegsége miatt lemondott. A választási közgyűlésen a Társaság 106 tagja közül 27 volt jelent.

Barabás István

Pomogáts Béla

Erdély mint multikulturális modell

Szekszárd megyei jogú város önkormányzata 1999. szeptember 24-én nyolcadszor rendezte meg az *Írók, politikusok, nagykövetek találkozóját*. A hagyományosan igényes és tartalmas eszmecsere témája *Interetnikus kapcsolatok Közép-Európában (Erdély)* volt. A tiszteletbeli házigazda szerepét ezúttal is Mészöly Miklós vállalta. Az elhangzott előadások közül ebben a számban háromnak a szövegével (Gabriel Andreescu, Bodó Barna, Pomogáts Béla) ismertetjük meg olvasóinkat.

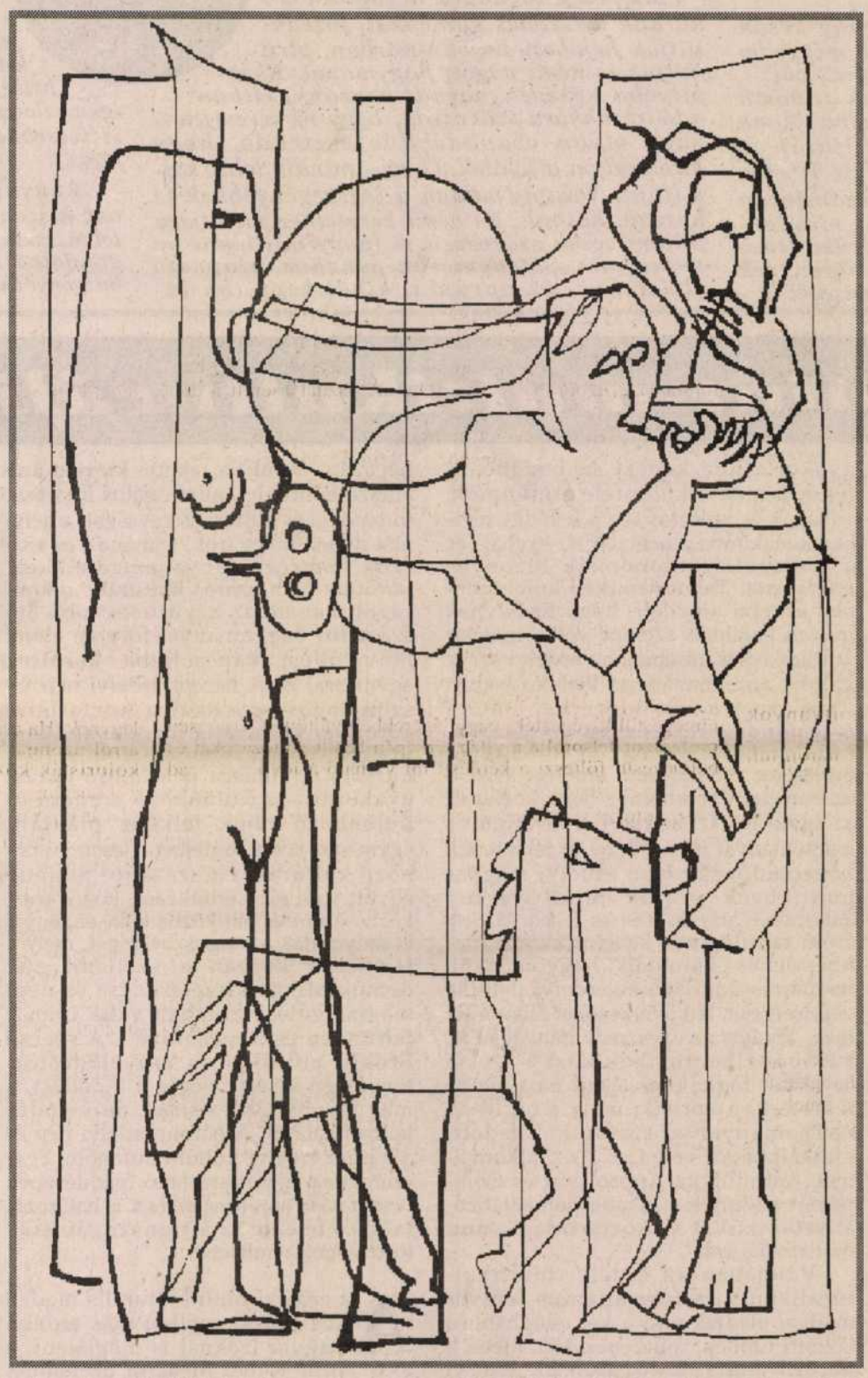

Erdély a nagy európai és a talán még inkább változatos közép-európai etnikai és kulturális mozaikon belül külön mozaik: az erdélyi hagyományok mindig a nyelvi, vallási és művelődési sokféleségre épültek, ennek a sokféleségnek a következtében jött létre az az erdélyi multikuturális modell, amely igazából csak a svájci multikulturalizmussal hasonlítható össze, természetesen azzal az igen lényeges különbséggel, hogy az alpesi országban a több kultúra egymásmelletiségére és kölcsönös toleranciájára alapozott struktúra egy gazdasági tekintetben is prosperáló kis ország „államrezonját" hozta létre, szemben az erdélyi berendezkedéssel, amely több kínálkozó alkalommal is (így 1867, 1918 és 1945 után) elutasította a multikulturalizmusból adódó történelmi stratégiát.

A svájci mintára berendezett kantonális önkormányzatok rendszere, illetve az Alpok völgyeiben felépített többnemzetiségű kis ország ösztönző példája nem véletlenül jutott eszébe szinte mindenkinek (Jászi Oszkártól Bajcsy Zsilinszky Endréig), aki az úgynevezett „erdélyi kérdés" igazságos és tartós megoldásán gondolkodott. Erdély és Svájc a maguk tájföldrajzában és etnikai képében valóban igen sok hasonlóságot mutatnak. A Kárpátok keréjában elterülő táj nemcsak magas hegységei, havasi legelői és sebes folyói következtében emlékeztet Svájcra, és nemcsak a régi erdélyi városok: Brassó, Nagyszeben, Segesvár hasonlít olyan svájci német kisvárosokra, mint mondjuk, Solothurn, St. Gallen vagy Zug: mindkét várostípusnak középkori (általában német) eredetű építészeti kultúrája van. Csakhogy, amíg a svájci városkép mindig példamutató gondozásban részesül, az erdélyi városképeket félig-meddig lerombolta és tönkretette a sztálinista és ceauşescánus kommunista uralom.

Erdélyt mindazonáltal más körülmények is arra a szerepre jelölték ki, hogy valóban amolyan „keleti Svájc" legyen. Területe két és félszer akkora, mint az irigyelt nyugat-európai államé, lakóinak száma nagyjából másfél millióval nagyobb: Svájcé körülbelül hat és félmillió, Erdélyé nyolcmillió (az 1992-es népszámlálás szerint hétmillió-hétszázhuszonháromezer). Köztudomású, hogy mindkét közösségnek az arányszámai is igen hasonlítanak. Svájc lakosságának 65%-a német, 18,4%-a francia, 9,8%-a olasz és 0,8%-a rétoromán. Erdélyben a következő arányszámokkal találkozunk: az 1992-ben rendezett utolsó hivatalos népszámlálás szerint az országrész lakosságának 73,6%-a román, 20,8%-a magyar, 1,4%-a német és 4,2%-a egyéb (szerb, ukrán, bolgár) nemzetiségű. Az egyházi anyakönyvek és felmérések adatainak figyelembevételével készült becslések értelmében a magyarság számarányát ennél valamivel nagyobb százalékban szokás megadni, a románság számaránya ennélfogva viszont kisebb. Mindenesetre a leginkább feltűnő jelenség a németek számarányának rohamos csökkenése: ez 1966-ban még 5,6%, 1977-ben pedig 4,6% volt. A népszámlálások ugyanakkor nem vették kellően figyelembe a cigány lakosságot (a hivatalos kimutatás szerint ez csupán kétszázezer fő).

Még nyilvánvalóbb az erdélyi nemzetiségek arányainak hasonlósága a svájci példához, ha a Trianont megelőző állapotokat tekintjük át. Az 1910-es utolsó hivatalos magyar népszámlálás szerint Erdély, pontosabban a Romániának juttatott egykori magyar területek lakosságának 53,8%-a volt román, 31,6%-a magyar, 10,6%-a német és 3,8%-a egyéb nemzetiségű. Ezek az adatok arra utalnak, hogy az erdélyi magyarság eredeti arányszáma több mint másfélszerese volt a franciáknak az össznépességen belül képviselt arányánál. Ez az adat is rávilágít, hogy a magyarság számaránya nyolc évtized leforgása alatt (1910 és 1992 között) több mint egyharmadával csökkent. Ennek a Magyarországra történt kényszerű áttelepülések és menekülések, a nemzeti kisebbségek erőszakos beolvasztására irányuló, az uralomváltozás óta folyamatosan érvényesülő bukaresti politika, továbbá a regáti románok nagyméretű (valószínűleg több mint egy milliós) betelepítése az oka. Ha Erdélyben a magyarság száma a román lakosság számának gyarapodásával megegyező mértékben növekedett volna, akkor ma az 1,6 millió magyar helyett 2,7 millió magyarnak kellene lennie, a románok létszáma ugyanis 1918 óta a kétszeresére emelkedett.

Erdélyből, történelmi értelemben, lehetett volna kelet-európai Svájc, és ha ezt a történelmi stratégiát, amely különben nem volt idegen az 1918 előtti erdélyi román politikusoktól sem, érvényesíteni lehetett volna, vagyis mind az 1918 előtti magyar, mind az 1918 utáni román állami főhatalommal közjogi értelemben is el lehetett volna ismertetni az országrész multikulturális jellegét, Erdély jótékonyan befolyásolhatta volna a magyar és a román nép, a két állam viszonyát, sőt, tágabb értelemben, ösztönzőleg hathatott volna a mindig is etnikai konfliktusok által gyötört és ennek következtében szüntelenül újra meg újra dezintegrálódó és lesüllyedő közép- és kelet-európai régió belső viszonyainak konszolidálására, egy kívánatos regionális integráció esélyeinek alakulására is. A történelem azonban természetesen csak tényeket ismer el, és nem feltételezéseket, habár a közép-európai régió történetében mindig voltak olyan lehetőségek is, amelyek megvalósulása számtalan egyéni és közösségi megpróbáltatásnak vehette volna elejét.

A közép-európai multikulturalizmusnak (és ezzel együtt a regionális integrációnak) két nagy történelmi műhelye – szomorú, hogy így kell mondanom – „lehetett volna". Az egyik valójában alkalmi műhely, amelyet a történelem létrehozott és felkínált, igazából azonban senki sem gondolta komolyan, hogy ebben a keretben multikulturális és integrációs műhelyt kellene kialakítani. Az 1867 és 1918 között (tehát történelmi értelemben igen rövid időn, mindössze ötven esztendőn keresztül) fennálló Osztrák-Magyar Monarchiára gondolok, amely adottságait tekintve (minthogy államterületén vagy tizenkét közép-európai etnikum helyezkedett el) ideális multikulturális és integrációs műhely lehetett volna, ráadásul a svájci mintánál jóval nagyobb keretben, egy európai nagyhatalom keretében végezhette volna el ennek a műhelynek a feladatait.

Valójában történtek is kísérletek arra, hogy a monarchia ilyen műhely legyen, sajnos, a legkevésbé megfelelő politikai stratégia és irányítás alatt, tudniillik Ferenc Ferdinánd környezetében. (Az ott összegyűlt politikusok, akik között jelen volt a román Aurel Popovici és a szlovák Milan Hodza is, együttesüket különben „műhelynek": „Werkstat"-nak nevezték). Ez a „műhely" mindazonáltal, sajnálatosan, egy teljesen korszerűtlen „refeudalizációs" agresszív hatalmi kísérlet terméke volt, és így nem járulhatott hozzá egy polgári jellegű, tehát korszerű közép-európai multikulturális szerkezet kialakításához. Máskülönben mind az osztrák, mind a magyar uralkodó körök elutasították annak a stratégiának a követését, amely a monarchia multikulturális szerkezetére építette volna az integrációs stratégiát. Ezt a stratégiát igen határozottan elvetette I. Ferenc József és a korszak meghatározó magyar politikusa: gróf Tisza István is. A multikulturális közép-európai rendszer korszerű, polgári jellegű kísérletei, így az osztrák szociáldemokraták (Karl Renner, Otto Bauer) és a magyar radikálisok (Jászi Oszkár, Ady Endre) törekvései pedig először az uralkodó rendszer ellenállására, majd véglegesen az első világháború következtében akadtak el.

A másik lehetséges történelmi műhely maga Erdély volt, illetve lehetett volna. Az erdélyi történelem ugyanis nem egyszer mutatta fel a „másság" és a „sokféleség" értelmezésének és kezelésének azokat a példáit, amelyek tulajdonképpen előlegezték a multikulturális társadalmak és a modern liberális demokráciák következményeit. Erdély története valójában úgy is leírható, mint a kölcsönös toleranciák kialakulásának története, sajnos, nem következetes, hanem töredékes története. Közismert dolog, hogy a rendi társadalom korában Erdély több példát is szolgáltatott a különféle etnikumok és kultúrák együttműködésére. A legismertebb közülük az 1437-ben kötött „kápolnai unió", amely a három „erdélyi nemzet": a magyar, a székely és a szász szövetségét hozta létre. Ugyanakkor természetesen azt is tudnunk kell, hogy ez a rendi unió az antifeudális parasztmozgalom elfojtására jött létre, ennek ellenére mint multikulturális rendszer hosszú évszázadokon keresztül megfelelő módon működött.

Ebből a szövetségből és a rendi nemzetek közül kimaradtak a románok, minthogy külön román nemesség nem létezett, a nemesi rendbe emelt vajdák és kenézek a magyar nemesség soraiban foglaltak helyet. Mindenesetre a román nemzeti ébredés (a 18. század) óta teljesen érthető román követelés volt, hogy a románok mint „negyedik nemzet" kapjanak alkotmányos helyet az erdélyi társadalomban. Ezt a törekvést legnagyobb erővel bizonyára az 1791-ben készült, II. Lipóthoz intézett „Felségfolyamodvány": a *Supplex Libellus Valachorum* fogalmazta meg, és a magyar politikának kétségtelen nagy mulasztása volt, hogy az erdélyi románoknak mint nemzetnek ezt a kollektív jogigényét nem volt hajlandó, nem volt képes kielégíteni. Valójában ez a történelmi méretű mulasztás volt a legfőbb akadálya annak, hogy Erdélyből minden bíztató multikulturális hagyomány ellenére „keleti Svájc" legyen.

(Folytatása a 4. oldalon)

Fodor Sándor

A burgonya dicsérete

Nem tudom, van-e magyar nyelvterületen még egy növényféle, amit annyi névvel becéznének, mint ezt az Amerikából „importált" – tehát a mi tájainkon még őshonosnak se mondható „csíki fánkot". Nevezik úgy, ahogy a címben írtam, de hívják „krumpli"-nak is. Székelyföldön főként „pityóka"-ként emlegetik. Ezt a nevet is mindenfelé ismerik, ahol magyarul szóló emberek (is) élnek. Kalotaszegen „bojóka" a neve. De mondják a német elnevezés (egyébként igen találó) tükörfordításaként „földi almá"-nak is. Lehet, hogy másként is nevezik még anyanyelvünkön, de énnekem hirtelenjében csak ezek jutottak eszembe.

Amerikából érkezett – és aránylag későn terjedt el a mi tájainkon. De elterjedt, mégpedig úgy, hogy kurta száz év alatt népi eledellé vált.

A második világháborút követően azonban az Újvilág mintha „visszairigyelte" volna tőlünk ezt a kedves falnivalót, amelyet (talán jó barátom és kiváló pályatársam, Bálint Tibor a legilletékesebb megmondhatója) számtalan módon lehet elkészíteni-tálalni és mindenképpen felséges étel. Nos, az irigy Amerika ötven évvel ezelőtt utána küldte ennek a növénynek legalattomosabb és legpusztítóbb ellenségét is – a krumplibogarat, más néven kolorádóbogarat. Ugyanakkor elfelejtette mellékelni a bogárhoz a burogonya zöldjét pusztító petéken hízó madárfélét is, hogy akár az Őshazában – itt is visszaszorítsa némiképp a bogár pusztítását. Állítólag a mi éghajlatunk nem kedvez az áldásosan működő madárnak. Még szerencse, hogy magasabban fekvő vidékeinket kevésbé szereti a kolorádóbogár – és vegyszerekkel is irtani lehet, noha ezek túladagolása már érezhető a burgonya ízén is. Valamiképpen mégis sikerült visszaszorítani a vészt.

Mi pedig továbbra is táplálkozhatunk az ízletes gumókkal, főzzük-sütjük héjában-olajban-zsírban, piríthatjuk is némi vágott hagymával. És a pityóka hűséges maradt hozzánk, ritkán adódik akkora szárazság, hogy ne teremjen – vagy olyan csapadékdús esztendő, hogy kirothadjon a földből. Őreá – mindig lehet számítani. Valami módon a legszegényebbek is hozzájuthatnak. És némi keresethez juttatja a földművesek százezreit is (hogy milliókat ne mondjak). Sőt nemcsak pénzhez, alapvető élelemhez. Az apraján, kiváltképp, ha tavasszal-nyáron egy kis csalánt mit kevernek hozzá leforrázva, később pedig némi korpával vegyítik – felnő, meggömbölyödik néhány malacka is a ház körül. Igaz, némely vadak – kiváltképp a vaddisznók is szeretik, amúgy nyersen, ahogy kitúrják a földből. Am a rózsaszínű, fehér, kerek-tojás- vagy kifliformájú, pikkelyes vagy sima gumók mindenképp hűségesek maradtak-maradnak hozzánk, kiváltképpen azokhoz, akiknek a járandóságát igencsak megcsappantotta az infláció. Drágult a kenyér, a hús, a tej, az összes tejtermékekkel. Még a másik „amerikánus", a kukorica, törökbúza, a málé ára is szépen mendegél felfelé a kisnyugdíjasok, kisjövedelműek bánatára.

Üzenet az üsző jegtáblárol 235.

A burgonya, a krumpli, a pityóka, a bojóka ára azonban még az utóbbi, igencsak drágúló esztendőben is tartotta-tartja magát, mégpedig a tavaly ilyenkori szinten.

Megérdemli tehát, hogy hálával, elismeréssel szóljunk róla. Hiszen kitartunk mellette mi is, rendíthetetlen hűséggel, mégpedig nemcsak azért mert igen ízletes táplálék, amely még a házikenyeret is ízesebbé varázsolja – hanem azért is, mert olcsó.

Annyiféle díszpolgárt avatnak mostanság, azt hiszen nem ártana erre a szegény, igénytelen, csak egy kis gondozást kívánó növényre is gondolni. Igazán kikiálthatnók egyhangúan a burgonyát – országunk díszpolgárává! Megszolgálta.

Erdély mint multikulturális modell

(Folytatás a 3. oldalról)

Erdélyt azonban nemcsak etnikai, hanem vallási tekintetben is a „sokféleség" tradíciója jellemezte: közismert dolog, hogy az országrészben minden történelmi keresztény vallásfelekezetnek erős bázisa volt. Erdélyben találunk római és görög katolikusokat, reformátusokat, evangélikusokat, unitáriusokat, ortodoxokat (görögkeletieket), újabban megtaláljuk a különféle neoprotestáns felekezeteket. Az etnikai és vallási viszonyok általában egymással korrelatív kapcsolatba hozhatók: a magyarok római katolikusok, reformátusok, unitáriusok; kisebb részben evangélikusok (vannak magyar görög katolikusok is!), a németek közül a szászok evangélikusok, a temesi és szatmári svábok római katolikusok, a románok igen nagy részben ortodoxok, kisebb részben görög katolikusok. Az 1992-es népszámlálás adatai szerint az erdélyi lakosság 69,4%-a ortodox, 2,7%-a görög katolikus, 11%-a római katolikus, 10,3%-a református, 0,8%-a evangéliklus, 1%-a unitárius és 4,8%-a egyéb vallást követ.

Az országrész sokszínű vallási mozaikjának magának is nagy szerepe volt a multikulturális hagyományok kialakulásában. A vallásháborúk féktelen intoleranciájától terhelt Európában az erdélyi fejedelemség törvényhozása volt szinte az egyetlen, amely az egyén lelkiismeretére: személyes választására és döntésére bízta azt, hogy melyik vallás tanításait követi. Az 1557-es tordai országgyűlés számos európai (nyugati) országot messze megelőzve mondta ki azt az elvet, hogy bárki kényszerítés nélkül követheti akár a régi, akár az új hitet. Az 1564-es országgűlés megerősítette ezt a határozatot, az 1568-as pedig már azt is megengedte, hogy mindenki szabadon terjeszthesse az általa vallott hitelveket. A lelkiismereti szabadság és a vallási tolerancia mindezzel bekerült az erdélyi alkotmányosság alapelvei közé. Azonban ahogy a rendi társadalom nagy mulasztása volt a románok nemzeti jogainak elutasítása, a vallási tolerancia alkotmányos elve is bizonyos törést szenvedett azáltal, hogy a román ortodox egyházat nem emelte a „bevett", azaz eljes mértékben legalizált hitfelekezetek közé.

A régi Erdélynek kétségkívül volt egy olyan multikulturális rendje, amelyen belül viszonylag szabadon (a korabeli európai jogrendhez és politikai gyakorlathoz képest szabadabban) fejlődhettek a különféle etnikumok, vallások és kultúrák, ez a fejlődés részben kialakította a nemzeti, az egyházi és a kulturális autonómiák bizonyos rendszerét. Talán nem kell különösebben érvelni amellett, hogy Erdélynek milyen hatalmas szerepe volt a magyar kultúra fejlesztésében, az erdélyi szász kultúra autonómiájának kialakulásában vagy éppen a román nemzeti kultúra megalapozásában és fenntartásában. Mindezzel Erdély egy olyan európai örökséget védelmezett, amelyet később az európai liberalizmus bontakoztatott ki igazán. Az erdélyi liberalizmus hagyományát ismerték fel és tekintették követendőnek olyan erdélyi magyar politikusok és írók, mint Kemény Zsigmond, akinek 1851-es *Erdély közélete* című tanulmánya szerint az európai liberális és „baloldali" hagyományok fenntartásában látta az erdélyi politika vezető erejét. A következőket állapította meg: „Erdély az új eszmék irányában az európai államtömbök közt a szélső baloldalt foglalta el. Amit nála életbe léptettek, a kornak, mely a múltnak hagyományaival szakítani kezdett, radikalizmusa volt (...). Az ő alkotmánya, tudnillik az Approbatat és Compilatát tekintjük – inkább democratico-arisztokratikus és köztársasági, mint monarchiai vala".

Valójában az erdélyi multikulturalizmus és liberalizmus hagyományai éledtek újra a két világháború közötti időben, mindenekelőtt abban a transzilvánista ideológiában (az „erdélyi gondolatban"), amelyet az erdélyi magyar irodalmi és részben politikai élet képviselt és amelyhez a húszas években (Hitler hatalomra jutásáig és a „nagynémet" ideológia erdélyi elterjedéséig) az erdélyi szász szellemi élet, ezenkívül néhány román gondolkodó (például a harmincas évek fiatal nemzedékét tömörítő *Abecedar* című folyóirat köre) is csatlakozott. A transzilvánista eszme és történelemértelmezés hívei valójában az erdélyi liberalizmus és politikai, valamint kulturális tolerancia hagyományait elevenítették fel, és a multikulturális rendszer fenntartásában, illetve a kulturális és nemzeti autonómiák „svájci" jellegű rendszerének felépítésében látták Erdély jövőjének – a magyar, román és német együttélés jövőjének – a zálogát.

A transzilvánista eszmét és történelemfelfogást a legnagyobb publicisztikai hatékonysággal és művészi erővel Kós Károly 1929-ben Kolozsvárott közreadott *Erdély – Kultúrtörténeti vázlat* című népszerű munkája fejtette ki. Kós úgy ábrázolta Erdélyt, mint sajátos földrajzi, történelmi és kulturális egységet, amelynek népei: magyarok, románok és szászok nemcsak „anyanemzeteikkel" tartottak fenn szoros kulturális rokonságot, hanem az együttélés több évszázados hagyományai folytán élénk művelődési kapcsolatba kerültek egymással is. A három erdélyi nép viszonylagos egyensúlya hozta létre autonóm kulturális fejlődésük lehetőségeit. Ennek során a három erdélyi kultúra egymásra is állandó hatást gyakorolt: „a különböző eredetű és különböző fajok lelkébe plántált, egymástól sok tekintetben élesen különböző kultúrákra a százados állandó együtt való élet, érintkezés, közös sors, közös öröm és baj közös lelki élményei is rányomták a maguk bélyegét, mely a fejedelmi korban a szellemi élet demokratikus kiszélesedése és népi megmélyülése korában válik immár feltűnően észrevehetővé". A szerző Erdély politikai és művelődéstörténetében kísérte végig a fejlődést, a magyar, román és szász művelődés kölcsönhatását. A három erdélyi nép és a három erdélyi kultúra autonóm, egyszersmind egymásra ható fejlődésének bemutatása során nagyrészt ő határozta meg és fejezte ki a transzilvánisták történelemszemléletét.

Az erdélyi multikulturális modell Kós Károly mellett más erdélyi magyar íróknál is megjelent, a többi között Kuncz Aladárra, Szentimrei Jenőre, Áprily Lajosra, Dsida Jenőre gondolok, akik mindig meggyőződéssel képviselték és szolgálták az erdélyi népek és kultúrák: magyarok, románok és németek összefogásának és együttműködésének eszméjét. Megjelent ez a gondolat a román és a német irodalom több nagy személyiségének munkásságában is, például a román Emil Isacnál, Corneliu Codarceanál, Avram P. Todornál, az erdélyi magyar irodalomról könyvet író Ion Chinezunál, illetve a szász Adolf Meschendörfernél, Ernst Wittstocknál és Otto Folberthnél, ez utóbbi *Die drei Durchbrücke – Eine Vision der siebenbürgischen Landschaft* címmel írt 1929-ben szép esszét az erdélyi népek és kultúrák együttműködésének fontosságáról és lehetőségeiről. Több olyan magyar, román és német folyóirat is volt, amely a kulturális kapcsolatok gondozására vállalkozott, így a magyar *Erdélyi Helikon*, a román *Idea Europeana* és a német *Klingsor*. A magyar és román nyelven 1922-1923-ban Nagyváradon megjelent *Aurora*, valamint az 1924-ben Kolozsváron négy nyelven (magyarul, románul, németül és franciául) indult *Cultura* című folyóiratok pedig már programszerűen hirdették és szolgálták az erdélyi multikulturalizmus eszméjét és az erdélyi népek kulturális közeledését.

Az erdélyi multikulturalizmus eszméjének, akárcsak a transzilvánizmusnak, komoly szerepe volt a két világháború közötti korszak, különösen a húszas évek szellemiségének alakításában. Mindazonáltal az erdélyi kérdés körül folyamatosan kibontakozó magyar-román konfliktusok, a bukaresti kormánynak az a mindig is (mondhatnám 1919 óta folyamatosan) képviselt stratégiája, amely az erdélyi helyzet konszolidálását nem a kisebbségbe került népcsoportok kollektív jogainak elismerése és érvényesítése, hanem politikai visszaszorítása és asszimilálása által kívánta megoldani, továbbá a revanspolitika mindkét oldalon folyamatosan megjelenő kísértése következtében az erdélyi multikulturalizmus igen nagy történelmi veszteségeket szenvedett. Ezek közé a veszteségek közé tartozik természetesen az erdélyi németek szinte teljes exodusa is, amely igen érzékenyen érintette a hagyományos erdélyi civilizációt.

Az erdélyi multikulturalizmus, mint az európai liberális politikai kultúra egyik fontos eleme és hagyománya, mára csak töredékes módon maradt fenn, elsősorban az erdélyi magyar kulturális intézmények működése révén, holott ez a multikulturalizmus gazdagítani tudná mind Romániát, mind a közép-európai régiót és közvetve a térség európai integrációját, ezen kívül hozzájárulhatna a magyar és a román társadalom kölcsönös kiengesztelődéséhez és együttműködéséhez. Vajon van-e lehetőség arra, hogy az erdélyi multikulturalizmus eszméje és gyakorlata ismét a történelem napirendjére kerüljön? Ezt igazából nem az írók és a publicisták, inkább a politikusok tudnák megmondani, minthogy a térség sorsának alakítása az ő kezükben van, ők a felelősek azért, hogy ez a történelmi sors miként alakul. A szellem emberei természetesen szolgálhatnak tanácsokkal, javaslatokkal a politika számára, ezek a javaslatok azonban csak akkor számíthatnak meghallgatásra, ha maga a politika is felismeri bennük az érdekeinek megfelelő elemeket.

Gabriel Andreescu

Az etnikumközi kapcsolatok igazi alapja

1994. július 13-án, egy kerekasztalon az amerikai Dennis Sammut által vezetett bizottság négy alcím alatt foglalta össze megállapításait a romániai interetnikus kapcsolatokról, azok szereplőiről: 1.) azok a – fontosabb – biztonsági intézkedések, amelyekre a román közélet aktorainak szüksége lenne, 2.) e szereplők különböző megnyilvánulásai, melyek ellenségesnek tűnnek, 3.) fontosabb tevékenységeik és 4.) törekvéseik. Az interetnikus kapcsolatok tekintetében az aktorok – állapítja meg az amerikai bizottság – a következők: a román kormány, a magyar kormány, a romániai magyar kisebbség vezetői és a nacionalista csoportosulások. Viszont jelentésük nem szól a civil szervezetekről, csupán megemlítette a nemzetközi szervezeteket.

Véleményem az, hogy ha Romániában csupán a fentebb említett aktorok léteztek volna, akkor meglehetős valószínűséggel jelentős regionális méretű interetnikus konfliktus robbant volna ki. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban kibontakozott konfliktus nem feltétlenül modell, de azért sugallja azt, hogy mi minden történhetett volna Romániában. A Szlobodan Milosevics és Ion Iliescu rendszere közötti hasonlóságok korántsem felületiek.

Az 1996-os választási kampány sikere – amelybe beleértendő a választások ellenőrzése is – szintén ezeknek a [civil] szervezeteknek köszönhető. Az 1996 előtti ellenzék éveken át nacionalista jelszavakkal próbálta elhódítani az akkori hatalom szavazóit. Törekvése Nagy-Románia „eszméjének" megvalósítására semmivel sem volt kevésbé szívós, mint a szomszédainké Nagy Szerbia megvalósítására. Mi különbözött hát? Meggyőződésem, az igazi különbséget a civil társadalom eltérő szerepében találjuk meg.

Jugoszláviában 1,8 millió albán él. A Romániában élő magyarok száma szintén körülbelül 1,8 millió. Az előbbiek Albánia támogatását élvezik, s esetleg az arab államokét. Az utóbbiak a Magyarországét, amihez a nemzetközi közösség vitathatatlan szimpátiája is hozzászámítandó. Mind a jugoszláviai albán, mind a romániai magyar kisebbség erős belső szolidaritásról tett tanúbizonyságot. Mindkettő egyetlen erős – évekig egységben maradó – képviseleti szervezetet hozott létre. Mindkettő olyan terveket dolgozott ki, amelyek a belső önrendelkezés eszméjén alapszanak.

Mind Jugoszláviában, mind Romániában az 1989 utáni eseményeket a politikai hatalomra törő erők ama törekvései határozták meg, amelyek a legitimitás megszerzésére irányultak. Belgrádban a kommunizmus összeomlásának pillanatában Milosevics, aki korábban a nómenklatúra tagja volt, rögtön a nacionalizmus kártyáját játszotta ki. Bukarestben az 1989-es decemberi forradalmat követően az új hatalmi szerv, a Nemzeti Megmentési Front Tanácsa élén Moszkvához közel álló, volt kommunista vezetők jelentek meg. Jugoszláviában Milosevics a titkosszolgálati eszközökhöz folyamodott manipulatív szándékkal, zsarolás és egyéb bűntettek elkövetésétől sem riadva vissza – bármire kész volt, amit szükségesnek ítélt meg nacionalista stratégiája érvényesítése közben. Azok az erők, amelyek Ion Iliescu okkult támogatói táborát alkották, nem rettentek vissza attól, hogy véres összecsapásokat robbantsanak ki Marosvásárhelyen. Azonban a legszembetűnőbb hasonlóság a Ion Iliescu és a Szlobodan Milosevics rendszere között az, hogy mindkettő paramilitáris erőket vetett be mindazok ellen, akik szembeszegültek kalandor politikájukkal. Románia egykori államfője négyszer is Bukarestbe hívta a Zsil-völgyi bányászok ezreit, hogy „rendezze" politikai konfliktusait. Először 1990 januárjában, azokkal szemben, akik meg merték kérdőjelezni pozícióját. Másodszor az 1990. februári tüntetők ellen. Harmadszor július 13-15 között jöttek bányászok Bukarestbe, hogy terrorral lépjenek fel az ellenzék ellen. Végül 1991 szeptemberében a bányászok segítségével döntöttek meg egy túlságosan reformerré vált kormányt. A Milosevics által bevetett paramilitáris csapatok túlontúl ismertek ahhoz, hogy itt most külön kellene beszélnünk róluk.

Példák sora bizonyítja, hogy mind a romániai, mind a jugoszláviai rendszer nem ismert határokat, amikor erőszakot kellett alkalmaznia a hatalom megőrzéséhez. S ahogy a délszláv térségben ez meg is történt az albánokkal szemben, az Iliescu-rezsim sem ismert határt abban, hogy kisebbségellenes-nacionalista politikáját a magyarokkal való véres összecsapásig élezze.

Érvelésemmel nem azt kívánom bizonyítani, hogy az etnikumközi konfliktusok elharapózása Romániában a jugoszláv mintát követte volna. Van ugyanis néhány lényeges különbség is a konfliktusok alakulása tekintetében. Például az, hogy a magyarok – eltérően a koszovói albánoktól – részt vesznek a politikai életben. Vagy az, hogy Erdélyben más települési viszonyok között, szétszórtabban élnek. Mindössze annyit kívánok megállapítani, hogy egy ilyen eszkaláció lehetséges lett volna, s ha bekövetkezik, az egész térségre kihatott volna.

A Románia és Szerbia közötti hasonlóság, sajnos, a nacionalista kormánnyal szembeni ellenzék tekintetében is fennáll. Az ellenzék mindkét országban gyenge, megosztott, középszerű. Romániában a Demokratikus Konvenció 1992-ben számos pártvezér akarata ellenére jött létre. E szövetség tulajdonképpen néhány tekintélyes civil szervezet nyomására jött létre, s itt elsősorban a Polgári Szövetség szerepét kell kiemelnem. Az 1996-os választási kampány sikere – amelybe beleértendő a választások ellenőrzése is – szintén ezeknek a szervezeteknek köszönhető. Az 1996 előtti ellenzék éveken át nacionalista jelszavakkal próbálta elhódítani az akkori hatalom szavazóit. Törekvése Nagy Románia „eszméjének" megvalósítására semmivel sem volt kevésbé szívós, mint a szomszédainké Nagy Szerbia megvalósítására. Mi különbözött hát?

Meggyőződésem, az igazi különbséget a civil társadalom eltérő szerepében találjuk meg. De vajon ésszerű-e ilyenszerű összehasonlítást tenni? Szerbia és Románia? Mindig lesznek köztük különbségek is, hasonlóságok is. Ám az ilyen összehasonlítás fényt vethet egy egész rendszer logikájára. Románia fejlődésének logikáját akkor ismerjük meg, ha felfedezzük, hogy az utóbbi évtizedben folyamatosan azon a határon vergődött, amely elválasztja a tekintélyelvűség különböző formáit az igazi demokráciától.

Christopher de Bellaigne

Gondolatok a civil társadalom szerepéről

egyik írásában a törökországi autoritarizmussal foglalkozik, ahogy az a kurd probléma kapcsán megjelenik. A román hatóságok és a magyarok közötti konfliktus, végül is, a kurd-török ellentét mintájára is kibontakozhatott volna. S lényegében, egy bizonyos pontig, ezt a logikát is követte. Az analógiát „az egységes nemzetállam" szimbolikus szerepének hasonlósága támasztja alá. 1992 és 1996 között Ion Iliescu és pártja – a Románok Nemzeti Egységpártjával, a Nagy-Románia Párttal és a Szocialista Munkapárttal egyezségben – a törvényhozást nagyon is a törökökére emlékeztető irányba terelték: Ebben a „szeparatista propaganda veszélyének" elhitetése, az etnikai vagy vallási izgatás, illetve „az állam egységének aláásásával" való vádaskodás jutott szerephez, s nem a törvényesség kiteljesítése.

1995 tavaszán készítettem el kollegámmal, Renate Weberrel a *Nemzetközi Tanulmányok* című folyóirat első példányát. Akkor egy elemzést tettünk közzé e témában, részletesen is kifejtve a fentieket. A magyar kisebbségel kapcsolatos témaválasztásunkkal azt kívántuk bizonyítani, hogy e kérdésnek nemzetközi vonatkozásai vannak. Tudatossá vált bennünk – méghozzá azt megelőzően, hogy a Balladur-terv ezt napirendre tűzte volna –, hogy a kisebbségi kérdés Románia nemzetközi megítélésének alapkérdése, megoldása az Európai Unióba való integrációnk kulcsa.

Bakk Miklós fordítása

Az előadás rövid, írott változata

Osváth Annamária

Másik világ

Küszködés az esztétikummal

Nem ismerek találóbb verskötetcímet, mint a Nemes Nagy Ágnesé, a *Között*. S ezúttal nem a kötet sajátos „tartalmához" viszonyítom a címet, hanem a költészethez mint olyanhoz és nyilván ahhoz a dimenzióhoz, ahol a versek szárba szökkennek és virulnak. Pontosabban a világot számunkra jól bejáratott kategóriákkal azonosító, megnevező, minősítő nyelvi rács vagy hálózat likacsaira, réseire gondolok, amelyeket a kognitív nyelvészek *paradox helyek*nek neveznek, s amelyek mint névtelen nullpontok vagy térsávok bármennyire is senkiföldjei, távolról sem puszták, kietlenek, hanem szempontunkból igenis termékenyek. Az emberi szellem valahogy nem tűri a lakatlan helyeket, s így az egyik kategóriából a másikba való átlépés esetére alkotja meg például az átmeneti rítusokat, mondhatnánk tömören, mert itt nincs helye a kérdés kimerítő taglalásának. Annyit még hozzátennék, hogy ezeket az átmeneteket, átlépéseket a közösség előtt ismertté, nyomatékossá, nyilvánossá tevő rítusokhoz igen erős társadalmi libido fűződik, talán azért, mert a társadalmi összetartó erő megnyilvánulásának is alkalmai. Szilágyi N. Sándor *Hogyan teremtsünk világot* című kitűnő munkájában, mely e témát is érinti, azt írja: „A paradox helyeket övező ... érdeklődés mögött valójában egy nagy nosztalgia van egy elveszett világ iránt, amely valaha megvolt – nemcsak filogenetikusan, hanem ontogenetikusan értve is, hiszen mielőtt megtanultunk beszélni, abban a világban éltünk mindnyájan –, de amelyhez mint olyanhoz a beszélő ember a nyelvi kategorizáció miatt többé már nem férhet hozzá." S ennek alapján már ki is alakulhat egy elképzelés: az említett társadalmi kohéziós erő plusz beszéd előtti csecsemőlétünk világának nosztalgiája – íme két lehetséges összetevője az évezredes költészettápláló forrásnak. Nemhiába írja József Attila: *„Csak ami nincs annak van bokra, / csak ami lesz az a virág."*

Idézzük tovább Szilágyi N. Sándort: „A paradox helyektől [az ember] ezért jön ugyanolyan izgalomba, mint az ún. eidetikus látás élményétől, vagyis az olyan pillanatoktól, amikor úgy tud nemcsak nézni, hanem közvetlenül látni is például egy falevelet, hogy abban a legapróbb részletek is hiánytalanul megvannak egyidejűleg, mert ezúttal a nyelvi kategorizáció nem szorítja őket háttérbe mint a nyelvi minősítés szempontjából lényegteleneket."

A nyelvi rendszer e velejárói tehát, a paradox helyek egyrészt kihívást jelentenek az ember számára, másrészt minthogy sajátos érzékenység kapcsolódik hozzájuk, érzelem, örömérzés kíséri őket, analógiás ismétlésekre, szimulációkra is ösztönözhetnek. Vajon nem óhajtjuk-e szántszándékkal szélesíteni az említett réseket, nem akarunk-e a hétköznapi világ determinációitól mentes semleges övezetet építeni, egy senki és mindenki földjét, létrehozva egy különös társadalmi mezőt, ahol minden más, mint a gazdasági, politikai szükségszerűségektől kormányzott szférában? Más eszközökkel is kiváltani az említett élesképet, éleslátást vagy valami hasonlót, és ezzel önfeledten eljátszani?

Mindez persze silány dadogás a kérdés horderejéhez képest, ám nem is kell feltétlenül feltenni ezt a kérdést. Ok-okozati boncolgatások, racionális magyarázatok nélkül élvezhető igazán az irodalom és a művészet. A beavatottak közvetlenül fogják a jeleket, és mint a hal a vízben, találják fel magukat ebben a különvilágban. Szinte látom költők és művészek ironikus mosolyát, legyintését a sete-suta magyarázatok hallatán. Hogy is mondja Kovács András Ferenc? *„...véled tapétázza észlények pofáját, / S parádés gyáváknak véled tömi száját..."*

Ha már ilyen örömelvűen pendítettük meg a témát, meg kell említenünk, hogy létezik egy másfajta öröm is, amit, nagyképűség, nem nagyképűség, úgy neveznek: „amor intellectualis rei" –, s a gyarló ember hát ennek is hódol. Külön öröme, ha *fog*almakba *fog*lalhatja a világ minden ágát-bogát, tér-időgörbületét.

Az irodalom és a művészet paradox világa az évszázadok során hatalmas, a múlt század utolsó hányada óta független birodalommá szélesedett, ahol a szabadságnak, invenciónak, eredetiségnek, éthosznak, megújulásnak különös súlya van. Örökös feladványokat kínált ez a világ a filozófusoknak, irodalom- és művészettörténészeknek, újabban pedig a szociológusoknak, szemiológusoknak, nyelvészeknek stb., hisz jelentős a tét: „azokhoz az árnyakhoz hasonlatosan, amelyek ittak Léthé vizéből, miután kiválasztottuk determináció-adagunkat, elfeledtük gondolkodásunk ontogenezisét és filogenezisét" – írja Pierre Bourdieu –, most pedig szeretnénk rekonstruálni azt „a történelem által létrehozott társadalmi mezők" tanulmányozása révén.

Ami a művészeti mező sajátosságait illeti, különböző szakemberek megegyeznek abban, hogy alapvető törvénye a következő: a dolgok megszokott rendeltetését mintegy felfüggeszti, a forma felülkerekedik a funkción, s ebbe a játékba úgy vonja be a befogadót, hogy a tiszta gyönyörködés, az érdekmentes szemlélődés attitűdjére kényszeríti. Az alkotó esztétikai magatartását fokozott figyelemösszpontosítás jellemzi (de a befogadóét is), mely elválasztja a megfigyelt tárgyat környezetétől, kiragadja a társadalmi, történeti összefüggésekből, a hétköznapi beszélés nyelvi hálójából, kategóriáiból, állítólag elhárítja a múltra és a jövőre irányuló gondolatokat is; az irodalomban például előnyben részesül az elbeszélés mikéntje az elbeszélt dologgal szemben, a nyelv iránti figyelemre kényszerítenek, továbbá szabályszerű az is, hogy a témát feláldozzák a témakezelésnek, így a festészetben a színek, valőrök, formák tiszta játékának.

A játék méretei a nyugati országokban hihetetlenül kiterjedtek, szépszámú művészetkedvelő, értő közönség, mely maga is, szakemberek szerint, történeti „produktum", vesz részt benne. „Látásuk" sajátos tanulási feltételekhez kapcsolódik, ezek közé tartozik a múzeumok korai látogatása, azaz a művek frekventálása, a hosszú ideig tartó iskolai képzés, sőt szociológusok kiemelik, hogy egyfajta *skholé* még inkább fontos, ami nem egyéb, mint a szükségszerűség kényszereitől és sürgetéseitől felszabadult szórakozás, vagyis szórakozva tanulás. S már „a régiek" milyen fontosságot tulajdonítottak ennek a képzésnek (tagadhatatlanul nagyobbat, mint „a maiak"), gondoljunk csak például a Grand Tour intézményére, amely valamiféle több évig tartó kulturális zarándoklat volt a 17-18. századi Angliában és Franciaországban, ahol egyébként az értőket „virtuosók"-nak is nevezték. A Grand Tour az arisztokrata gyermekek számára tanulmányaik megkoronázását jelentette, s itáliai utazással végződött. Aztán lassan mind több és több olyan intézmény (múzeum, galéria) is alakult, amelyek egyre szélesebb közönség számára tették hozzáférhetővé a műalkotásokat és az útbaigazító kulturális termékeket is, másrészt pedig a szentesítésben is mind nagyobb szerepet kaptak hiedelemkonstituáló erejük révén. A befogadók seregéhez a gyűjtők, őrzők, közvetítők, kritikusok csapata társult, miközben a játék mindinkább megújult, hisz a bejáratott kategóriákból mind újabbakba, addig nem létezőkbe kellett lépni. Néha ez egyenesen neopata játékká fajult, ugyanakkor igen-igen önreflexívvé, önironikussá. A játékosok egyik csoportja: az alkotók, akiket manapság termelőkként is emlegetnek (és mint alkotókra csak idézőjelben hivatkoznak rájuk), azzal „zavarja" a játékot, hogy mintegy feladva a szerző és néző hallgatólagos szerződését, explicitté téve az illúziót, a hiedelmet, amelyen ez a játék, mint minden más társadalmi mezőbeli tevékenység alapszik, fel-felriasztanak „doxikus álmunk"-ból. (A *doxa* itt éppen a hallgatólagos előfeltevésekre, a mélyebb elemzés nélkül elfogadott igazságokra, hiedelmekre vonatkozik; legtöbbször ezek kábulatában éljük életünket.) Ilyen goromba „játékrontó" volt a legtöbbet emlegetett Marcel Duchamp, aki vécékagylót és palacktartót állított ki kézjegyével ellátva, vagy Brillo de Warhol, akinek dobozkiállításáról világszerte sokat regéltek, akár pedig azok, akik elég szép számban hódolnak az irodalomban a „posztdecens stílus"-nak (Kulcsár Iringó kifejezése). Játékrontóknak neveztem őket, de lehet, hogy arról van szó, egyszerűen más játékba kezdtek, egy másik köztes sávba léptek. Hogy a művészet mágikus ereje megtörhető-e, megsemmisíthető-e, s hogy mi lesz a továbblépés, a megújulásnak még milyen lehetőségei léteznek, igen-igen fogas kérdés.

Mindezt tulajdonképpen egy olyan munkához írom széljegyzetként, amely a művészeti szférát elemző elméleti örökségből nyújt ízelítőt, s ezt nem akárhogyan – problematizáltan teszi. Az előszóban kérdéseket vet fel, mégpedig: „érdekel-e bennünket *a szép aktualitásának* kérdése? Van-e helye életünkben a *szépre* vonatkozó igénynek? Felmerült-e már bennünk valamiképpen a művészet (régi és új) alkotásaiban való részesülés lehetőségének (vagy lehetetlenségének) a problémája? Nyugtalanított-e bennünket valaha az a gondolat, hogy korunk beteljesítheti a művészet halálára vonatkozó régi jóslatot?" S miután az idézett kérdésekkel, az előszóíró szándéka szerint, várhatóan felkeltettem az érdeklődést, hadd írjam ide a kiadvány adatait: *Esztétikai olvasókönyv a szép aktualitása kérdéséhez*. Remekírók Diákkönyvtára. Polis Könyvkiadó, 1999. Válogatta, bevezetővel ellátta és a jegyzeteket írta a kolozsvári egyetem kiváló tanára, Orbán Gyöngyi. A szöveggyűjtemény az ifjúság számára készült, de olyan veretes, alapvető elméleti írásokat, tanulmányrészleteket tartalmaz, amelyek nálunk évtizedek óta nem értek meg semmilyen kiadást, ezért a felnőtt olvasók számára is hiánypótló. Mint ahogy ez az elméleti munkák legtöbbjével történni szokott tájainkon, talán a szűk keresztmetszetű kulturális mező okán. Így ha valaki nem szerezte volna be Magyarországról Arisztotelész *Poétiká*jának új fordítását (Ritoók Zsigmond, 1997), ebben a kötetben kaphat belőle ízelítőt. A szerzői névsor egyébként is impozáns: Platón, Szent Ágoston, Leonardo da Vinci, Lessing, Schiller, Kant, Hegel, Heidegger, Hartmann, Gadamer, Eco, Arthur Danto. A szövegrészletekhez igen alapos bevezetők és jegyzetek, névmagyarázatok társulnak. A kiadvány rendhagyó a tekintetben is, hogy nem egyszerűen, kronológiai sorrendben közli az egyes szerzőket, hanem mintegy problémafelvetőként, vitaindítóként bocsátja előbb közre *A művészet mint játék, szimbólum és ünnep* című tanulmányrészletet Gadamer *A szép aktualitása* című kötetéből, s a szövegben felvetett kérdések a margón megszámozva rendeli hozzá a kötetbe válogatott többi írást. Szerintem kitűnő pedagógiai érzékkel jár el, ismerve a műfaj buktatóit, a könyv két táblája közé zárt sokféle és súlyos léptű szerző menetének erőszakos és éppen ezért a kevésbé edzett fiatal olvasókat visszahőkölésre késztető hatását. Rokonszenves a manapság kevésbé elterjedt szerkesztői felelősségérzet ilyetén megnyilvánulása abban is, ahogyan előzetes és eredeti olvasási *„játék*szabályok"-at kínál olvasóinak. Kisebb hatásfokúnak ítéli a bevésendő ismereteket célzó olvasást, mellyel szemben a problémafeltáró kíváncsiság bizonyul termékenyebbnek. Így alakult ki a könyv szerkezete.

A „vitaindító" Gadamer-szöveg a művészet múltbeli és mai legitimációját feszegeti, felvetve a meghasonlottságot, „amely egyfelől a művészet mint műveltségvallás, másfelől pedig a művészet mint a modern művész provokációja között van". A felsorakozó szövegek is nagyjából erre a kérdésre, esetenként a kérdés első részére keresik a maguk módján a választ, és általában az eszencialista jellegű elemzések körébe vonhatók, minthogy olyan viszonyítási tényezőkkel építkeznek, mint az abszolút szellem, a tiszta szellemiség, az érzékfeletti végtelen lényeg, az igazság története, a kimondhatatlan Isten, metafizikai rejtély, transzcendencia, a teremtés, a modernebbeknél az ismeretelméleti szituáció, a pluralizmus eszméje stb. Az ilyen filozófiai típusú elemzésekről azt szokták mondani, hogy a vizsgált tárgy (a művészet) társadalmi építéséhez járulnak tulajdonképpen hozzá, vagyis akarva-akaratlanul a szóban forgó társadalmi tevékenységet fenntartó hiedelem konzerválásához. A tárgyalt témák a művészet életintegrációjának problémáját, az ízlésítélet, a műalkotás mibenlétét, a költészet, a tragédia kitüntetett szerepét, az esztétikai nevelés kérdéskörét is átfogják. Kis könyv, de a jelentések gazdag tárháza, mi több, a tanulmányrészletek nagy része élvezetes elméleti olvasmány.

Egy szó mint száz, a Polis Kiadó vállalkozását az esztétikai gondolkodás híres szövegeinek kiadására csak dicsérhetem, s úgy vélem, talán érdemes volna folytatni, kiegészíteni egy másik válogatással is, esetleg a kultúra szociológusainak munkáiból, hogy az olvasók előtt, ha dióhéjban is, még átfogóbb kép alakuljon ki. Minthogy napjainkban a gyakorlatközelben kutató szociológiai elemzések mind nagyobb súllyal esnek latba, amelyek a mező aprólékos történeti vizsgálatát tartják szükségesnek, és a transzcendenciát csak mint a korokon átívelő, nélkülözhetetlen történeti örökséget tételezik, egy újabb kötet kiadása mellett érvelve tehát, konklúzióként talán nem árt a legitimáció, a meghasonlottság kérdéséhez hozzáfűznünk még egy Pierre Bourdieu-idézetet:

„Amit a műalkotás és az esztétikai élmény történetietlen elemzése leír, az alapjában véve egy institúció, amely mint olyan tulajdonképpen valahogy kettősen van jelen: a dolgokban és a fejekben. A dolgokban egy viszonylagosan autonóm társadalmi univerzum, a művészeti mező formájában létezik, mely lassú emergens folyamat eredménye; a fejekben pedig beállítottságokként, amelyeknek invenciója ugyanabban a folyamatban történt, mint a mezőé, és amelyhez hozzá vannak rendelve. *Amikor a dolgok és beállítottságok közvetlenül összhangban* vannak, *vagyis amikor a látás annak a mezőnek a produktuma, amelyre tekint, minden jelentéssel és értékkel teltnek tetszik* (az én kiemelésem, O.A.). Olyannyira, hogy a művelt ember csak akkor teszi fel azt a teljesen szokatlan kérdést: mi az alapja a mű jelentésének és értékének – amit rendszerint magától értetődőnek tekintenek (taken for granted) (...) –, ha egy teljesen kirívó tapasztalatban volt része (...)" *(Les règles de l'art).*

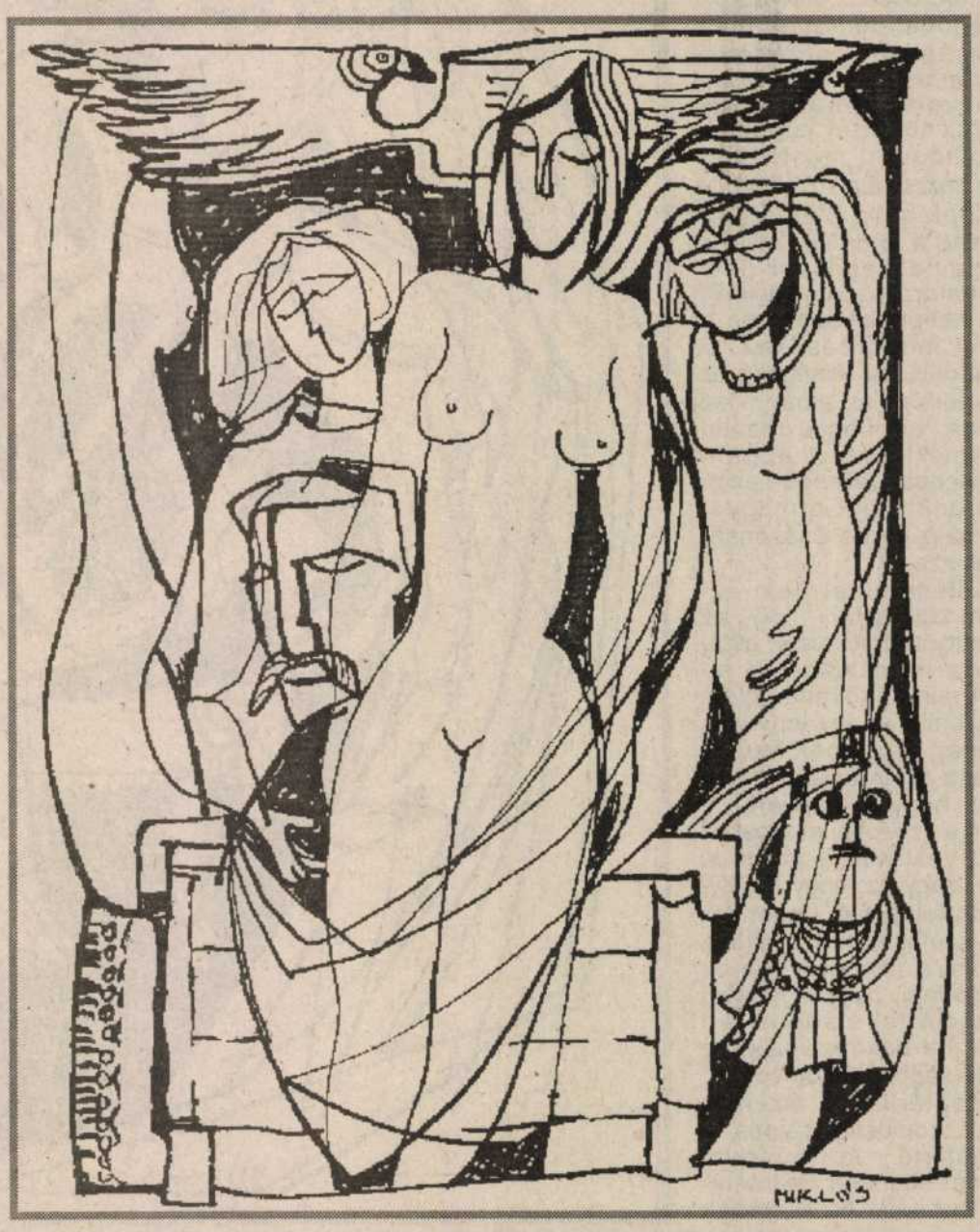

Balogh József

A nagylaki nyaktiló

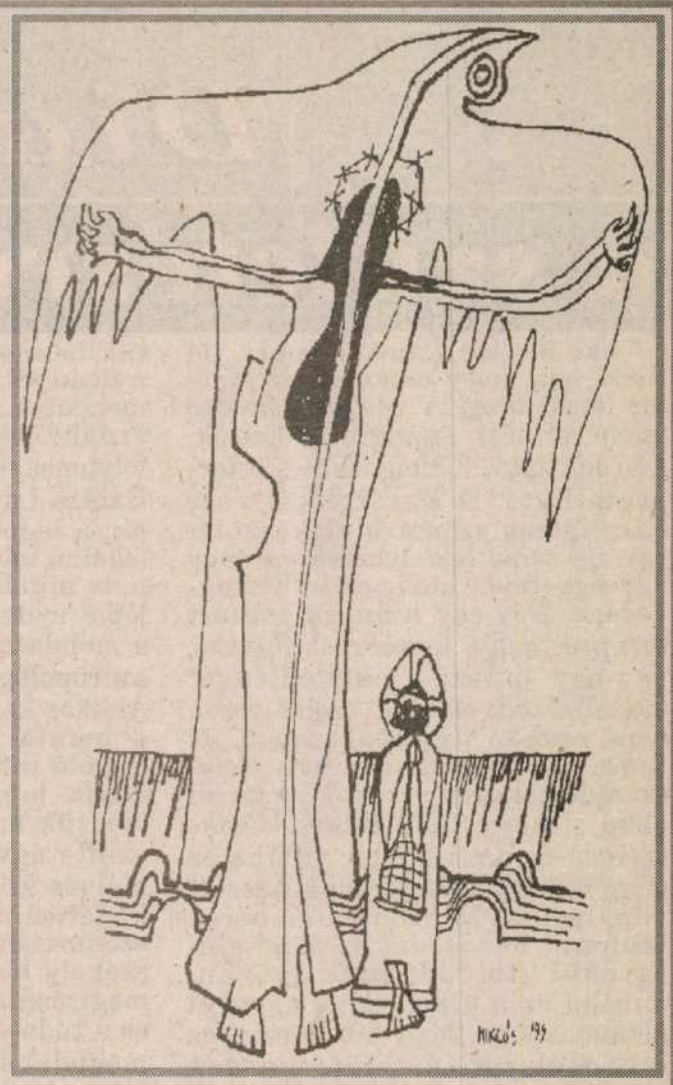

A nyaktiló közismert francia találmány. De Adam Suhanský költőnek köszönhetően az Arad megyei Nagylakon is fellelhető.

Nemcsak határátkelőhely Nagylak, de a romániai szlovákság szellemi központja is. Két évszázadon át a nagylaki szlovákok megőrizték nemzeti hagyományaikat. Az elmúlt évtizedekben ugyan nem sokat beszéltek róluk, leginkább a nagylaki kürt került szóba, amit mindennap megfújtak a városkát uraló toronyból. Persze van még egyéb nevezetességük is a kürtön, meg a fűszeres szárazkolbászon kívül. Például a nyaktiló, mely Adam Suhanský zaklatott-pihent agyából pattant elő és költözött verseskötetébe.

Suhanský alkotó békés ember, nem hordószónok, nem néptribün, senkit sem citált a forradalom vésztörvényszékének színe elé. De azért ítélkezik. A korról, a politikai és az emberközi viszonyokról Álmodozik, szeret, szenved, eszik-iszik, meg-meghúzza a modern szlovák költészet márkás palackját. Ha olykor fenemód kiborul, tulajdon nyakát fekteti a nemzeti borotva pengéje alá. Mindmáig életben maradt. Remélhetőleg, a múzsával az élen, olvasói, pályatársai ezután is megkegyelmeznek a dúsfantáziájú költőnek és további munkára ítélik.

Adam Suhanský 1958-ban a magyarországi Nagybánhegyesen született. Nagylakon töltötte gyermekkorát, a helyi szlovák líceum elvégzése után sok mindennel foglalkozott, gyakran változtatta munkahelyét. 1990 óta a szlovák folyóirat a *Naše Snahy* szerkesztő munkatársa. És persze ír: verset, prózát, színdarabot. Irásai fellelhetőek a *Kriterion* égisze alatt 1978-1992 között évente megjelenő *Variácie* (Változatok) című szlovák almanachban. Költeményei több szlovákiai, romániai és magyarországi antológiába is bekerültek. Így a Corneliu Barborica szerkesztésében és fordításában napvilágott látott *Vallomások a papirusztekercsen. Négy romániai szlovák költő* című válogatásban is olvashatók versei. Első költői munkája *Sol´ mesačných morí* (A hold tengereinek sója) a *Kriterion* gondozásában jelent meg (1989). A következőt; *Odhad vzdialenosti* (A távolság felmérése) címűt már Nagylakon adta ki 1995-ben az Ivan Krasko Művelődési és Tudományos Társaság gondozásában s az Aradi Irószövetségi Fiók díját kapta érte. Harmadik könyve: Ružová gilotína (Rózsaszínű nyaktiló) ugyancsak Nagylakon látott napvilágott (1998), ezt az idén a Romániai Írók Szövetsége díjával jutalmazták. Ondrej Štefanko fordított románra egy válogatást În plină criză de creaţie (Teljes alkotói válságban) címmel Suhanský verseiből (Nagylak, 1998).

A romániai szlovák költők maroknyi csapata tagja az Irószövetségnek. Higgadtan, komolyan dolgoznak kultúrájuk ápolásán, gyarapításán. Adam Suhanský se lóg ki a sorból. Szerkesztőségbe, sajtóértekezletre, díjkiosztására, mindenüvé viszi magával a nyaktilót. Küldi szívesen *A Hét* olvasóinak is.

Adam Suhanský

Rózsaszínű nyaktiló

Minden új korszak kezdetén
javítani kell a nyaktilót,
olajozni,
egyszóval üzemképessé tenni.
A mondás is úgy tartja,
amit használnak az el is romlik
s a télre való szánt nyáron
készítsd elő.
Közismert, csak így lehet elkerülni
a váratlan meglepetéseket
és fennakadás nékül biztosítani
ennek az aránylag igénytelen
szerkezetnek a működését.
És meglehetne említeni még
egy nagyon lényeges mozzanatot,
legvégül következik a nyaktiló festése;
magától értetődően rózsaszínű festékkel.
Eleddig még nem fordult elő
hogy ne gyűródtak volna
önkéntes mázolók.
Kész a kocsi!
És elkezdődhet álmaink alkonya:
színesben
és végül egyenes adásban.

Provinciális sajtóértekezlet

Tudom
sokan közületek
meg vagytok győződve
hogy az arcom hátlapján
sokkal több a ránc
mint a másik oldalon
és még arra is képesek vagytok
hogy nehézség nélkül komolyan megállapítsátok
a könnyek korszakát
és útvonalukat arcomon
És mindezt egy pontosan kidolgozott
grafikon bizonyítaná…

Tudom
sokan közületek
ismerik arcom hátlapját
s a dolgok összességét
és ezért úgy hiszem
(ami benneteket illet)
eljött az ideje hogy sajtóértekezletet
szervezzetek a közvélemény számára
ahol végre tájékoztatnátok
az érdekelteket
mosolytalan
arcomról.
Ne vegyétek részemről hóbortnak
de úgy hiszem hogy ott nekem is
jelen kéne lennem.

Gyomrom gyorsliftje

„Mily büszkén hangzik, Ember",
mondta a nem ismeretlen klasszikus
Úgy hiszem, neki szerencséje volt az emberekkel.

És hiszem továbbá, hogy nekem nincs az övéhez
hasonló mázlim.
Nem is vagyok klasszikus,

de ismerem az embereket
és olykor érzem
hogy az „ember" szóra
gyomromban életre kel valami,
akár a gyorslift.

A szépség létezése

A szépség volt már
nyulacska is.
A költők a metaforák
fülénél fogva vették elő a
fantázia cilinderéből.
Volt már hold-furunkulusokkal
beborított mezítelen asszony is.
Mi minden nem volt eddig…

De nem próbáljátok tehénné varázsolni
(selyemszőrűvé,
rekord tejhozammal),
amely kizárólag a
szigorúan elhatárolt
esztétikai kritériumok körében
legelne.

Mivel a szépség,
akárcsak a fű,
majdnem mindenütt sarjadzik.

Asszimiláció

A dolgot itt maradtak. És a köztük feszülő viszony.
A mértékek, súlyok. A fák is meg a virágok.
Ugyanazok mint máskor
csupáncsak másak.

Ám a szavak
amelyekkel őseink képesek voltak
mindent megnevezni
most eltűnnek.

Más szavak helyettesítik őket.
A kakukkmadarak nyelvéhez hasonló,
daganatokat keltő szavak.

Balogh József fordításai

Keszeg Vilmos

Dialógus a születésről és az életről

Aki Balázs Lajost ismeri, jól tudja róla, hogy örökösen az alkotás lázában ég. A világot a kutató szemével nézi: számára az létezik, ami leírható, feldolgozható, interpretálható. A barátokkal való beszélgetés számára előkészület egy-egy téma feldolgozásához vagy egy-egy friss kéziratának megvédése. Egy-egy hiányzó adatért terepre megy, levelezést folytat; egy-egy műszó „meghódítása" diadallal tölti el. S aki személyesen nem, csupán írásaiból ismeri, jól tudja, számára minden út – Csíkszentdomokosra vezet. Úgy jár ki ebbe a majd 7000 lelkes, Csíkszereda melletti faluba, mintha az origo mundi, az egyedüli rendezett világ volna. Mintha az emberek születni, házasodni és meghalni egyedül itt tudnának igazán, mintha ez a világ volna egyedül alkalmas arra, hogy a tudományos állítások igazát alátámassza vagy megdöntse. Ami Malinowski számára a Trobriand-szigetcsoport, Eliade számára India, Ráduly János számára Kibéd, az Csíkszentdomokos Balázs Lajos számára: terep, laboratórium, iniciációs centrum, egyetem, pódium.

Nemrég megjelent könyve (*Szeretet fogott el a gyermek iránt*. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson. Pallas–Akadémia. Csíkszereda, 1999.) közel egy évtizedes kutatói munka harmadik állomása (Előző kötetei: *Az én első tisztességes napom*. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Kriterion. Bukarest. 1994. *Menj ki én lelkem a testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Pallas–Akadémia. Csíkszereda, 1995). A sorozat az emberi életet lineáris útként tételezi, amelynek fordulópontja a születés, a házasságkötés és a halál. A biológiai lét állomásai emelik egy más, objektíve, a priori módon nem létező dimenzióba az embert: a kultúrába. Ahogyan Eliade fogalmaz: „A vallásos ember másmilyennek akar lenni, mint amilyennek természeti síkon találja magát." Balázs Lajos a csíkszentdomokosiak rítusait, a rítusok nyelvét-jelentéseit figyelve igyekszik megkonstruálni a bennük latensen élő-érvényesülő világ- és létértelmezést. Amit a terepen járva összegyűjt, elrendez és közzétesz, az a domokosiasság mint partikularitás. Amit a partikularitás mögött megtalál, az az emberi spiritualitás, az élet megélésének általános, egyetemes, kissé beszűkítve: keresztény modellje. Olyan bölcsesség, filozófia, s a rá épülő, s az ezt kifejező nyelv, amely méltán tart igényt az olvasó érdeklődésére.

A kötet elején a szerző ily módon indokolja szándékát: „Sajátos célom: a csíkszentdomokosi gyermekszületési szokásvilág hagyományos kultúrkörének általános érvényű és sajátos vonásait monografikusan tanulmányozni, és ezt ismertté tenni magyarságtudományunk számára." A terepjárás és a könyv megírása során azonban sokkal emberibb és személyesebb motivációk munkáltak benne. Szintén itt, a szöveg nyitányában olvashatók azok a mondatok, amelyek egy másmilyen érdeklődést, a lét titkaira való folytonos figyelést leplezik le. S bár Balázs Lajos olyan kutató-tudós, aki a legpedánsabb módszertani-fogalmi vértezettel, a szubjektivizmus minden vádját semlegesítve lép a nyilvánosság elé, itt, ezekben a mondatokban vállalja az antropológus ember-voltát. Amikor kérdez, a töprengő, a befele néző és másra figyelő individuum nyilatkozik meg benne. Hadd idézzük az egész kötetben szinte egyedülállóan személyes szövegrészt: „A lakadalom szokásvilága huszonévesen ejtett meg... A székely halottaskönyv (...) megírására szüleim halála és a tudatomban diszkréten megjelenő elmúlás érzete hangoltak rá. A születés könyvének megírására pedig unokáim – Jánoska, Mátyás, András és Hanna Ágnes inspiráltak." A kutatásra – sugalja Balázs Lajos – fel kell készülni, meg kell érni. A nászról, az elmúlásról, a születésről való beszéléshez más-más életkorok, élmények, állapotok szükségeltetnek.

Ha az eliadei s ennek nyomán a Balázs Lajos-i kultúraértelmezést elfogadjuk, s valljuk azt, hogy az embert az állattól az élet megélésének, a cselekedeteknek a tudatossága különbözteti meg, akkor jogosan tehetjük fel a kérdést: miért születnek a gyerekek? Pontosabban: Csíkszentdomokoson miért születnek a gyermekek? A kérdés megválaszolása azért is elodázhatatlan , mert a rá adott válasz világítja meg a terhességhez, az újszülötthöz való viszonyulást, a születés, a keresztelő rítusait s általában az élet megélésének módját és tartalmát.

Ha mégoly vaktában is keressük a választ, olyan távoli, egymásnak ellentmondó alternatívákat találunk, mint: a gyermek a szexuális élet, a reprodukciós ösztön következménye; a közösség megmaradásának eszköze; munkaerő; a magatehetetlenné való öregek gondozója; Isten áldása. Mindenik motiváció függvényében eltérő emberi attitűdök, értékrendek, indulatok polarizálódnak, eltérő kultúrák szerveződnek. Mi a szentdomokosiak válasza? A szerző kiemelten idézi,egyik, 14 gyermeket felnevelt, 86 éves adatközlőjét: „Nem vállalás kérdése ez, hanem a Jóisten akaratán megnyugvás. A gyermekáldást a Jóisten kezéből áldásnak kell fogadni. Ez az életvel jár." E vélekedést Balázs Lajos azzal a szentdomokosi tapasztalatával toldja meg, hogy a gyermek „a közösség folytonosságának garanciája is". Nos, ezek azok a paradigmák, amelyek a házasságkötéstől a nemzésen keresztül a gyermeknevelésig alapvetően meghatározzák a helyi mentalitást és az attitűdöket. Egyik ágon ezért értékelődik *áldott állapotnak* a teher, válik létfontosságúvá a keresztség, a vallásos nevelés, a bérmálás, töltődnek fel sajátos tartalommal a különböző szerepkörök (keresztszülő, pap), stabilizálódnak sajátos emberi kapcsolatok. A másik oldalon pedig olyan értékmozzanatok és gesztusok ritualizálódnak, mint az identitást reprezentáló közösségi szokások, hagyományok, a történelmi múlt, az anyanyelv stb. áldása. Ilyen értelemben önmagán túlmutató, szimbolikus aktus már maga a tulajdonnév kiválasztása és felvétele is. A szülők általa egy hagyományosan megállapodott névállományt és a kiválasztás kritériumainak állományát, mint hagyományt aktivizálják. Ezáltal pedig újra és újra megerősítik, legitimizálják az elődök és az utódok együvétartozását. A terhességet balesetnek, rejtegetnivalónak, a gyermekek a nevelőintézeti alkalmazottakra bízó, „modern" emberrel szemben itt, ebben a közösségben a gyermek Isten áldásának a közösség vitalitásának, megmaradásának bizonyítéka és biztosítéka.

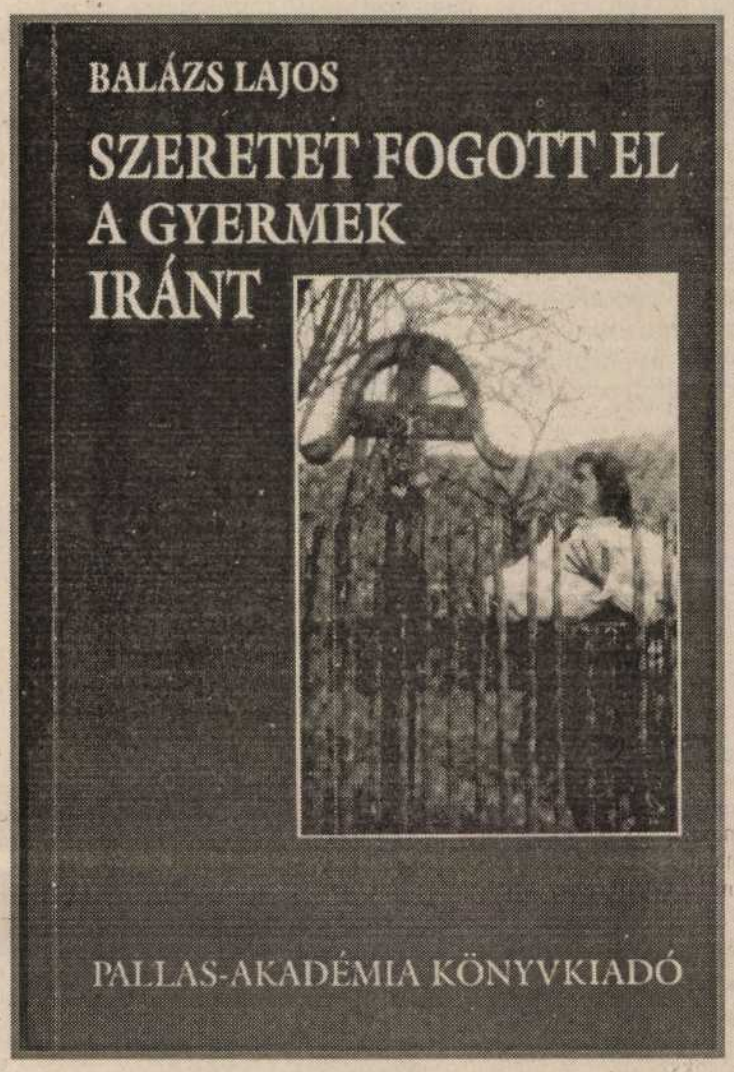

Balázs Lajos ugyanazt az elméleti modellt fogadja el a szokáskör leírására, értelmezésére, amelyet előző két könyvében is megtalálhattunk már. S amelyet, megfogalmazója, Arnold van Gennep óta, szinte száz éven keresztül sokan kétségbe vontak és felhasználtak, alkalmaztak. A modell az egyént a közösség tagjaként definiálja, akinek státusváltásait a közösség figyelemmel kíséri, s a nyilvános szertartás által legitimizálja. A szertartás maga háromszorosan strukturált: a régi státusról való leválasztást a két státus közötti lebegés követi, majd az új státusba való beépítés zárja az eseményt.

A szerző mindhárom monográfiában kétségbevonhatatlan tényként kezeli az átmeneti rítusok morfológiai szerkezetét. Figyelmét csupán arra összpontosítja, hogy a rítus egyes szakaszai között helyesen találja meg a választóvonalat. Az állandó mérlegelés, a szemünk előtt zajló értelmezési folyamat nagymértékben enyhíti a szokásmodell reprodukálásának merevségét.

Jelen esetben a szerző elválasztó rítuselemként kezeli a lakodalom erotikus szokásmozzanatait (jelképek kezelése, mágikus cselekvések, játékok, ételek, szövegfolklór), amelyek homo eroticus-szá avatják az ifjú párt. A terhesség ugyanezen funkciót betöltő periódus, amely során a magzat a szülők és a közösség számára egyre határozottabb státusra tesz szert. Az eltávolító rítusok néhány napra, hétre sűrűsödnek. Ez idő alatt kerül sor a szülés-születés biológiai aktusára, az újszülött higiéniai és fiziológiai kezelésére, nevének és a közösségbe integrálásának előkészítésére. A rítus harmadik fázisa, a beavatás a keresztelés és a radinavitel szimbolikus elemei által valósul meg.

A biológiai és szimbolikus folyamatot a szülők a magzattal együtt teszik meg. Együtt kerülnek a közösség érdeklődésének fókuszába, s együtt élik meg a státusuk megváltoztatására irányuló rítusokat.

A terepet és a szertartást ismerő gyűjtő számára szűkösnek bizonyul a szokásmodell nyújtotta keret. Így kerül külön fejezetbe a szokáskörrel kapcsolatos hiedelemtudás, a közösség szemében devianciának számító vétségek megítélésének, kezelésének bemutatása, valamint a társadalmi kapcsolatoknak a születést követő átrendeződése (keresztszülőség, komaság).

Sőt, az olvasóban az a sanda gyanú is felmerül, hogy a Van Gennep-i szokásmodell csupán a könyv szerkezetét határozza meg, szemléletét azonban nem. A szerző figyelmét nem a rítus mint objektum köti le, hanem a rítusra reflektáló, a rítusban önmagát definiáló ember. Könyve így válik a kutatási hagyományokkal, adatközlőivel, olvasóival és önmagával való folytonos, a jelentésekre és a motivációkra maximálisan nyitott dialógussá.

Épárbeszédességet véljük felfedezni a kivitelezés egy apró, technikai hibájában is. A borítón látható és a kötetvégi illusztrációk között újraközölt fotó alakja a kép jobb és bal mezejének felcserelésével önmagával néz szembe.

A recenzensnek az előző kötetek megjelenésekor volt már alkalma Balázs Lajos munkastílusát, szemléletének, módszerességének következetességét méltányolni. Így itt egyetlen hiányérzetének jelzésére szorítkozik. Sajnálatos módon a könyv irodalomjegyzékében nem szerepel az ifjú pályatárs, Benedek H. Erika nemrég megjelent, hasonló témát tárgyaló tanulmánya. (Benedek H. Erika. *Út az életbe*, Világképelemzés csángó és székely közösségek születéséhez fűződő hagyományai alapján. Stúdium. Kolozsvár, 1998.).

Bodó Barna

Együtt, de külön

Bánsági etnikai diskurzusok

Mottó: *Bánságban a kutyák is négy nyelven ugatnak.*
(Egykori temesvári szólás)

A régiójukra roppant büszke, túlzott szerénységgel aligha vádolható bánságiak – de főleg: temesváriak – mottóként idézett mondása ma figyelmeztető: van, legalábbis volt itt valami, ami máshol nem. Ki állíthatja nyugodt lelkiismerettel, hogy közvetlen környezetében nem kettő vagy három, de egyenesen négy nyelv párhuzamos ismerete olyannyira általános, hogy már a kutyák is „négynyelvűekké" válnak? A kijelentés üzenetére – itt valami egészen sajátos létezik – azért kell felfigyelni, mert ismert, hogy 1989-ben Romániában a totalitarizmus az első végzetes támadást itt kapta egy kisebbségi magyartól és az őt támogató közösségtől. A kőkemény politikai fellépést lehetővé tevő lakossági szolidaritás felülírta az etnikai törésvonalat. Ennek tudatában szokták politikusok a csodákra képes temesvári etnikai toleranciát emlegetni, illetve minősítik szakemberek a Bánságot az interkulturalitás igazi és egyedi példájának.

Legyen mítoszrombolás, mégis ki kell jelenteni: 1999-ben Temesvárt a többnyelvűség jobbára közösségi emlék, a többségi románok talán még kevésbé beszélik egyik vagy másik itteni etnikum nyelvét, mint amennyire egyik kisebbség a másikét. A utóbbi negyedszázad alatt Temesvár utcáiról – a négynyelvűség nem az egész Bánságra, hanem Temesvárra volt jellemző – kikopott a német és a magyar, a szerbet már korábbról kevesebben beszélték[1]. A nyelvismeret természetesen elválasztandó a toleranciától, a más nyelvet beszélő, eltérő kultúrájú közösség megtűrésétől illetve elfogadásától. Csakhogy a tolerancia fogalmának használata eleve gondot okozó, még akkor is, ha a meglétét állapítják meg. A tolerancia – a fenti értelmezések bármelyikét is vesszük – alárendeltségi viszonyt tételez: egy elfogadót és egy elfogadottat, megtűrőt és megtűrtet. Vagyis az előbbi hozzáállása a meghatározó, a viszony második tagja kiszolgáltatott. Ez pedig nem egyeztethető össze *a minden polgár egyenlő* alkotmányjogi tételével.

E bevezető megjegyzések a téma sokrétűségének a jelzésén túl azt szolgálják – egyfajta captatio benevolentiae –, hogy a nem szakember ne érezze úgy, az elkövetkezendők oly magasröptű gondolatfutamok, amelyekkel nincs miért vesződnie. Ugyanis szükségesnek tűnik egy elméleti, normatív bevezetővel indítani, ezt követi egy idevágó kazuisztika, végezetül pedig a politikai és az egyes közösségi diskurzusok összehasonlítására kerül sor.

Az interkulturalitásról

A Kultúrák találkozásaként értelmezhető interkulturalitást megejtő természetességgel szokás ismert, vagyis semmilyen – fogalmi, történeti – megalapozást nem igénylő kategóriának tekinteni. A rokon értelműként használatos *együttélés* tágabb, a kultúra körein túlmutató fogalom, a *közösségek közötti kölcsönhatás* nem eléggé emelkedett, fizikai valóságot idéző, a *kulturális sokszínűség* pedig ténymegállapító, lezárt folyamatra utaló, miközben a kultúrák találkozása napipolitikai, gazdasági, társadalmi – jelenségek hatására adott folyamatos válaszok létét és figyelembe vételét jelenti, illetve kellene jelentenie. Olykor a címük szerint az interkulturalitásnak szentelt szakkönyvek hosszasan foglalkoznak az etnikai sokszínűség leírásával[2], demográfiai és kulturális adatsorokkal idéznek fel állapotokat, s megállnak ott, ahol az elemzésnek, az interkulturalitás vizsgálatának kellene elkezdődnie. A napisajtó sem járja a – napjainkban sokszor kétes értékű: negatív hatású – politikai odafigyelés ellenére a fogalomtisztázás rögös útját, s ebben Temesvár[3], az interkulturalitás feltételezett térségi központja sem kivétel. Szó, olykor túl sok szó esik viszont Temesvár szelleméről, a bánsági toleranciáról – a különböző etnikumok együttélése által kitermelt értékekről. A tolerancia kérdésének alaposabb taglalása nélkül, csupán jelzésként álljon itt: a más tájakról ide telepedő kisebbségi a látszólagos etnikai nyugalom okán és hatására nem áll be – anyanyelve, kultúrája vonatkozásában – önvédelmi állásba, közösségi kapcsolat-háló hiányában szinte kikerülhetetlenül sodródik a többségi oldalra: önmagát is a többség kialakította értelmezési keretben látja[4].

A kultúrák kölcsönhatásának elemzését az identitástól kell indítani, éspedig az önálló nemzeti identitás érvényre juttatását és fenntartását szolgáló eljárások és eszközök vizsgálatával. A történet nyelv és a retorika feletti uralom kérdéséről szól. Bár nehezen vitatható György Péter állítása, miszerint mindazon eszközök, amelyek eredetileg az önálló nemzeti identitás, a nacionalizmus érvényre juttatását szolgálják, mára az Egyesült Államok fölényét biztosítják[5], a kérdéskör lokális vonatkozásai más – politikai-társadalmi – koordináta-rendszerben értelmezendők.

A nacionalizmus, miként Gellner szenzációs munkáiban[6] bebizonyította, nem más, mint az a folyamat, amely létrehozza a nemzetet, az embereknek egy olyan csoportját, akik azonos kultúrájuk folytán külön öntudattal rendelkeznek. Minden közösség egy bizonyos történelmi területen alakult ki, saját gazdasági szisztémával és egységes jogrenddel bír, vagyis a nemzetalkotásban az „objektív" és a „szubjektív" elemek összefonódnak. Arra a bizonyos kitalált hagyományra, a tradíció invenciójára a *kulturális homogenitás* érdekében van szükség, ami nélkül a modern világnak nemcsak megannyi eredménye és sikere volna elképzelhetetlen, de ezen világ működésképtelen volna. A népnemzeti kultúra fogalmával a nacionalizmus új tudáskészletet teremtett és kínált a múlt értelmezésére és elsajátítására – ezzel a nacionalizmus Smith-féle tipológiájából[7] két értelmezést érintünk: a nemzeti érzést és a politikai mozgalmat – ugyanis célja a nemzeti iránti elkötelezettség érzését az absztrakt eszme iránti lojalitás helyett a tömegek viselkedésének meghatározó elemévé tenni. A kulturális memória ezért egyszerre jelent rekonstrukciót és kreációt, Jan Assmann kategóriáival élve együtt jelentkezik az *Erinnerungskultur* és a *Vergangenheitsbezug*, az emlékezés és a hivatkozás a múltra[8]. A történelmi emlékezet interpretációs keretet kínál, a történelmi emlékhelyek rendszerének kialakítása a nemzeti jelleg azonosítását, építését szolgálja. A nemzeti identitást szolgáló szimbolikus térhasználat teszi a magyar pulit, a német juhászkutyát, a román báránykát, illetve a holland tulipánt, a kanadai juharlevelet stb. szimbolikus lényekké, totemekké. A nemzettudat fenntartásához nélkülözhetetlen az individuális élmények és időbeli emlékeztetők, tehát a mindennapi életvilág politikai kisajátítása, elfoglalása. Akinek semmit sem mondanak a kollektív memória rítusai, az minden egyéni érdeme ellenére a közösségen kívül sodródik. Vagyis a nacionalista múltteremtés akarva-akaratlanul azoknak kedvez, akik a nemzetállami keret monolitikus hierarchiájában otthonra lelnek. Élesen fogalmazva: a nacionalizmus egy olyan *nagy hagyomány*, amely eredendően és kérlelhetetlenül ellenséges bármilyen *kis hagyománnyal*, eltérő koncepcióval szemben. Ilyen közegben valódi interkulturalistásról értelmetlen szólni, hiszen a nemzetállam egyetlen, represszív hatást tételez és fogad el.

– Lévén Románia nemzetállam[9], a további vizsgálódásokat akár fölöslegesnek is lehetne ítélni. A helyzet azonban más, változó, illetve árnyalható. Egyrészt mert a globalizációs folyamatok korában a – bármely – nacionalizmus érvényesítését lehetővé tevő apparátust az Egyesült Államok – által képviselt hatalom – birtokolja. A kis országok ma már képtelenek saját nacionalista hagyományaikat az amerikai kulturális narratívák ellenében megjeleníteni. Ezen kultúra populáris meg kommersz, és ami nem jeleníthető meg, amit nem jelenítenek meg az amerikai kommercializmus eszköztárával, kiiktatódik, eltűnik – figyelmeztet György Péter. A reményt ebben a helyzetben a helyi hősök kulturálisan érvényes artikulációja jelenti. És itt vagyunk, ismét, a globálissal szemben alternatívaként megmutatkozó lokálisnál.

Az új helyzet hőszainak teljesítménye nagyrészt független a nacionalizmus hagyományos hőstermelő eljárásaitól. A helyi, kis nyilvánosság terében a hősöket nem annyira a média különböző eljárásai, hanem valós teljesítmény,a *terep ismerete* tartja életben. A helyi hőst nem kell „csinálni", ő teljesítményei, értékei által van. A kitalált hagyomány meghatározó jellege megkérdőjeleződik, elhomályosul némiképpen a történelmi tudat, de ez nem kulturális identitáshiányhoz vezet, hanem a kulturális piac megváltozásához, amikor a kulcsszó a fogyasztás.

Amennyiben a helyi társadalom nem oszloposodott az etnikai törésvonal mentén, a lokális hősök elsősorban helyiek, s csak másodsorban egyik avagy másik etnikum képviselői. A társadalom helyi színpadjain a lokalitás olykor előbbre való az etnikai hovatartozásnál[10]. Ilyen helyzetben pedig a kultúrák találkozása nem a szimbolikus terek elfoglalása-kisajátítása

jegyében zajlik, lehetővé válik a közös terep kölcsönös ismerete. Ez még mindig csak lehetőség, a globalizációs nyomás erősödésével egyre érzékelhetőbbé váló esély.

Intézmények és érték

A kultúra – egymást gerjesztő – találkozása, azon bizonyos interkulturalitás előfeltételeként a nyitottság mellé kell még valami: előítélet-mentesség. Az etnikai hovatartozás természetes mivoltából következik, hogy semmilyen csoporthoz – például a többségi nemzethez való – tartozás nem jogosíthat fel többletelőnyökre más csoportok tagjaival szemben. Csakhogy a nemzetállam a nemzeté. Mindenki más alárendelt szerepre kárhoztatott. Továbbá a nemzetállami szemlélet politikai megnyilatkozásai nem maradnak kívül a lokalitás határain, utóbbi tereit is átjárják és programozzák. Kérdés, hogy a nemzetállami kisajátító diskurzusok – „román kenyeret eszik minden kisebbség Romániában, legyen akkor lojális!"; „ha nem tetszik a kisebbségeknek itt, ne ugráljon, fogja a sátorfáját és menjen!"; „szó sem lehet olyan – magyar – egyetemről, ahonnan kizárják a románokat, többletjog senkinek nem járhat" stb. – erőterében hogyan és mikor érvényesülhet az őszinte érdeklődés követelménye. Kérdés tehát: a társadalom alapintézményei milyen szerepet játszanak a politikai indíttatású előítéletesség lebontásában? Kérdés az is: kivétel képez-e a Bánság és Temesvár e tekintetben, s ha igen, ez miként nyilvánul meg?

Az egyházi példa pozitív, pontosabban azon egyházaké, melyeknek hívei több etnikai közösségből származnak. Az evangélikus egyház a Bánságban kicsinek számít, nem így a katolikus. Szinte nincs jelentősebb bánsági etnikum[11], melynek tagjai közül többen-kevesebben ne vallanák magukat (római-, görög-) katolikusnak. 1999-ben új püspököt kapott a temesvári római katolikus egyházmegye, akinek a felszentelése négy nyelven – románul, magyarul, németül, latinul – folyt. Romániában, ahol az államnyelv elsajátítása kötelező, természetesen minden hívő ért és tud románul – a szentelés, ha a politikától venne az egyház példát, akár kizárólag román nyelvű is lehetett volna. A valóságban viszont a szentelést végző főpapi csoport vezetőjének, a Bukarestbe akkreditált pápai nunciusnak, francia létére, magyarul is meg kellett szólalnia – ami nem bizonyult könnyű feladatnak. De a katolikus egyházban nemcsak tudják, vallják is: a hívő jogosan várja el, anyanyelvén szóljon hozzá, aki lelki támaszt kíván számára nyújtani. S az egyes prédikációk nemcsak nyelv szerint különböznek, de az üzenet is részben egyéni[12]. Az egyénített üzenet nem csupán az egyház főbb nemzeti csoportjai iránti tisztelet bizonysága, az is fontos, hogy a több nyelvet ismerők figyelme a mise alatt ne lankadjon. Azzal, hogy eltérő kultúrájú közösségek képviselőit – jeles alkalmakkor – egybe szóllítja, az egyház közvetít a kultúrák között.

Az iskola lehetne – kellene, hogy legyen – a kultúrák közötti átjárás és nem csupán közvetítés legfontosabb intézménye. Nem az, a romániai viszonyok között semmiképpen. Idevágó példa, sajnos, számos idézhető. Beszélhetünk a történelemoktatás józan ésszel felfoghatatlan gyakorlatáról, hogy egyes nemzeti kisebbségek, mindenekelőtt a magyar vonatkozásában módszeresen ellenségkép kialakítására tör. A tanrend nem tartalmaz a szűkebb és a tágabb haza nemzeti kisebbségeivel kapcsolatos tárgyat. Ezért állhat elő olyan helyzet, hogy Nagyszentmiklóson, Bartók Béla szülővárosában 1997-ben román fiatalok a zenekultúra magyar képviselőjeként nem azt a zenetudóst nevezik meg, akit napjainkig terjedően a legnagyobb román népdalgyűjtő minősítés illet meg, hanem egy magyar nevű, de magyarul nem is éneklő könnyűzene-énekesnőt. A temesvári Szórvány Alapítvány 1997-es etnikumközi kapcsolatokat célzó tréningje megmutatta[13], a többség-kisebbség viszony kultúrálisan teljesen egyoldalú: a kisebbség ismeri – tananyag! – a többségi kulturát, a többség szinte semmit sem tud a környezetében élő nemzeti kisebbségekről.

A művelődés hivatásos intézményei mindenekelőtt a műsorra tűzött művekkel szolgálják a kultúra általános ügyét. Kérdés az, társadalmi peremhelyzetben, ahol etnikai szórvány kulturális igényeit kell(ene) kielégíteni, milyen lesz a műsorpolitika. Temesvárt a német színház missziót teljesít, a városban és a tágabb régióban élő kb. 20 ezer német tarthat el egy színházat. Még ha a román kultúrpolitika által juttatott ellátmány mellé megszerzett anyaországi támogatás anyagilag kibírhatóvá teszi is a helyzetet, marad a művész életbevágó kérdése: kinek játszik? És ez a kérdés, az utóbbi évek tendenciája jelzi, egyre inkább felmerül az államilag fenntartott temesvári magyar színházzal kapcsolatosan is. A színész közönséget, tapsot vár el, s az ízlésvilágoktól függetlenül, ezt megelőzően kell számolni a demográfiai helyzettel. A potenciális közönséggel. Ha ennek „híja" van, a mostoha művészsorsra való utalás elfogadható, elegendő magyarázatul szolgálhat-e olyan döntésekhez, melyek a kisebbségi színházat eltérítik, más pályára helyezik, Mi a teendő, ha egy ilyen dilemma-feloldási kísérlet során elsődlegessé az egész várost szolgáló kulturális feladatok válnak – fesztiválok szervezése például –, illetve többnyelvű produkciók előkészítése, mivel az interkulturalitás jegyében támogatást nemzetközi téren ilyen programokra lehet szerezni? A képlet lényegi eleme, hogy bár az alapító – az állam – az intézményt nem általános feladatok teljesítésére hozta létre, amíg a nemzetállami diskurzus mindent áthat, a kulturális politika többségi vezérei szavukat a folyamat ellen aligha emelik fel. Hamis interkulturalitás megnyilvánulását kell észrevenni: egy ilyen opció az illető kisebbség kultúráját nem teszi hozzáférhetőbbé a többség, illetve bárki más számára.

A műkedvelő mozgalom is kínál meditációs témát az interkulturalitás vonatkozásában. Mi történik, ha egy román személy vállal, valamilyen oknál fogva, szervező-vezető szerepet magyar műkedvelő csoport tevékenységében. A példa nem kitalált, Temesvár szomszédságában napi valóság. A román fiatalasszonyt a helyi képviselő testület arra kötelezi, hogy mert évek óta jól irányítja a helyi magyar tánccsoport tevékenységét, szervezzen románt is. A települést szinte felerészt románok lakják, az igény elvben jogos. Csak az nem, hogy a testület nem akarja elfogadni egy magyarul különben

(Folytatása a 10. oldalon)

Együtt, de külön

(Folytatás a 9. oldalról)

nem beszélő román érveit, hogy őt a magyar tánc érdekli. Érdekelje őt a román is – „ne szégyellje" hovatartozását. A helyzet pikantériája, hogy a politikai feladatként létrehozandó román táncsoport oktatójának, mentendő a helyzetet, egy helyi magyar fiatalember jelentkezett.

Végezetül, de nem utolsósorban a sajtóról kell szólni. A többségi sajtóról, ugyanis hiába létezik Temesvárt magyar és szerb hetilap, heti német melléklet az országos német napilapban, illetve rádióadás az említett nyelveken túl bolgárul, szlovákul és ukránul a temesvári közszolgálati rádióban, ezek hatása külön-külön és együtt is elenyésző a helyi nyilvánosság vonatkozásában. A helyi kisebbségi politika még önnön közösségét is könnyebben és hatékonyabban éri el, ha a többségi sajtót használja közvetítőként. Ami egyrészt ráhangolja a kisebbségit is a többségi sajtóra – úgymond „feleslegessé" válik az anyanyelvű csatorna –, másrészt a kisebbségi önmagát a többségi tükörben látja. Politikai vezetőit, a kisebbségi közösség meghirdetett céljait nem saját érdekei, hanem a többségi tűréshatár állította mérce alapján ítéli meg. És ez a sajtó hosszabb ideje módszeresen elhanyagolja a város és a térség kulturális örökségét jellentősen gazdagító magyar népelem értékeit, ha kerülni kívánja a többségi kizárólagosság vétkét, akkor a német etnikum kulturális és civilizatorikus jelentőségét hangsúlyozza. Különben érthetően: a német népelemről immár múlt időben lehet beszélni, revíziós törekvések vádja a németekkel kapcsolatosan abszurdum, és ami a legfontosabb, a szép és tetsző beszéd még hozhat is a nagy Németország részéről némi támogatást az amúgy is gondok sújtotta vidéknek. Következésképpen minden oka és érdeke megvan a többségi – román – sajtónak arra, hogy ne alkalmazza az egyenlő elbánás, sajtóban különben megkövetelt, elvét a kisebbségek vonatkozásában.

A fenti példák alapján megfogalmazódó végkövetkeztetés: Bánságban az interkulturalitást az egyház kivételével más alapintézmény nem szolgálja, a történelemi hagyományok, a sokat emlegetett többnyelvűség – amiről a továbbiakban még szó lesz – kiaknázatlan potenciált jelentenek.

Diskurzusok

Bánságban az etnikai együttélés vonatkozásában két fő diskurzustípus figyelhető meg, melyeknek léteznek alfajai is. Többségiek a román népelem, illetve a hatalom intézményei által folytatott *megengedő diskurzusok* alaphangja türelmes, az egyes kisebbségi csoportok, helyzetük lényegi hasonlósága ellenére, egyénített szövegeit a *jólneveltség diskurzusa*ink nevezhetjük, amelyek mindmáig hatalomtiszteletet, visszafogottságot jeleznek.

A hatalmi helyzet – demográfiai többség, források feletti rendelkezés – többnyire nyugodt alaphangú megnyilatkozásaival szemben a kisebbségek csak ritkán állítanak szembe éles hangú szöveget. Ez – jeleztük korábban – bánsági sajátosság, magyarázata a térség előtörténetében keresendő: mivel a török világ előtti és utáni korok közötti folytonosságról nem lehet beszélni, a bécsi koronatartományként létrehozott Bánságnak csak modern korszaka van. Ez pedig a teljesítmény jegyében alakult, a helyi közösségben elfogadtatásra az számíthatott, létjogosultságot az nyert, aki mindenekelőtt gazdasági teljesítményę révén bele tudta magát építeni ebbe a közösbe. A hasznosság tudata pedig eleve olyan közegben alakult ki, ahol az udvar 1700-as évek telepítési politikájának köszönthetően érkezett svábok és elzásziak, franciák és osztrákok leszármazottjaiból alakult ki – olvadt össze – a külön öntudattal rendelkező svábság. Vagyis Közép-Európa minden bizonnyal legdinamikusabb fejlődést mutató térségét befogadó alapmagatartás jellemezte. A polgári eszmék akkora értéket képviseltek, hogy ezek jegyében „csodák" is történek: 1848-ban a svábság Béccsel, a helyi románok prominens képviselői sorstársaikkal is képesek voltak szembe fordulni. Erre a közös polgári hagyományra való utalás nem üres beszéd. Csakhogy ezt a hagyományt egyféleképpen kezeli a többség és másként viszonyulnak hozzá a kisebbségek.

A helyzet nem csupán a helyi hagyomány értékelését illető különbségek okán változott meg, hanem az új hatalom stratégiai céljaiból következően is. Etnikai kizárólagosság megnyilvánulásaira minden domináns helyzetbe került népelem hatalomgyakorlása során kerül példa. Nem szokás fennen hangoztatni, hogy az osztrák telepítési politika egyik kitétele úgy szólt: magyarok – megbízhatatatlan kurucok – betelepedése a Bánságba nem engedélyezett[14]. Az 1920 utáni bukaresti politikáról a helyi románság azt még elmondja, hogy a csatolt térségeket gyarmatokként kezelte, nem integrálni, hanem legyűrni kívánta, azt már „jótékony" homály fedi, hogy miniszteriális szinten kijelölt szerep és felelősség volt Erdélyben és Bánságban a helyi viszonyok románság szempontjából hátrányos mivoltának a „rendezése. Ez elsősorban a városok etnikai összetételére, a magyar és német népelemek gazdasági-szellemi téren megmutatkozó jobb helyzetének a megszüntetésére vonatkozott. A magyarellenség mértékét illusztrálja Liviu Rebreanu esete, aki egy 1938-as interjúban azt állította, hogy Mikszáth-tal németül ismerkedett, miközben jegyzetei szerint Schillert is magyarul olvasta.[15]

1948 után a hatalom a kisebbségi kérdést illetően külön eszközt hozott létre azzal, hogy bevezette a zárt városok rendszerét: a kijelölt – nagynak nyilvánított – városokba betelepedni csak külön engedéllyel lehetett[16], a környék kisebbségi polgárai sokkal nehezebben válhattak a biztossabb életkörülményeket nyújtó városok lakóivá, mint a messzi tájakról – Észak-Moldvából, Olténiából – érkező, a helyi mezőgazdaságból kiszoruló, tízezres nagyságrendű csoportok tagjai. Ennek értelmében létezik egy román-román törésvonal is az őshonosnak számítók és szocialista hullámmal érkezett, kevésbé urbanizáltak között, s mivel ennek szívesen és gyakran adnak hangot, ez mintegy elfedi az etnikai törésvonal mentén meglévő diskurzus-különbségek felmutatására irányuló halovány kísérleteket. Mert a kisebbségi valóban biztonságban érezheti itt magát, nincsenek sem a 90-es évek Kolozsvárjára vagy még kevésbé Marosvásárhely fekete márciusára utaló megnyilatkozások – csak azt is tudasítani kellene, ez mibe kerül az etnikai identitás vonatkozásában.

A kisebbségi érdekképviseletek - polititáló szövetségek – közül egyedül a magyar jelentkezik a hatalmi megengedő diszkurzusnak ellentmondó állásfoglalásokkal, minthaegyedül a magyarságot zavarná, például, hogy a fasiszta Antonescu utcanevet kap nem csupán Temesváron, hogy szobrot kívánnak állítani néki. A Bolyai János utcanév kérdéséből valóban ügyet kreált az RMDSZ, de ha olyannyira szép és nemes volna Temesvár szelleme, akkor a ma Traianus nevét viselő egykori Kossuth tér – hogy egyetlen példát idézzünk fel – visszakapná régi nevét abban a városban, ahol a pesti forradalom hírére 1848. március 18-án, a városháza előtti tér négy sarkában fellálított alkalmi oltárok előtt a helyi egyházak képviselői – az ortodox is – a forradalom ügyéért imádkoztak.

A németek képviselőinek szinte minden politikai állásfoglalása, véleménynyilvánítása tartalmaz a kiegyezés utáni magyarosításra való utalást, amit a magyarok nem viszonoznak a bécsi telepítési politika magyarellenességének a felemlegetésével. A román többség magyarokkal szembeni fenntartásai és a német megbélyegző megnyilatkozások alapján úgy tűnik, senkinek mással nincs baja, csak a magyarokkal. Ezt azért kell szóvá tenni, mert az alaphangulat egyik fő alakítója azon németség, amely a román nemzetiségi politika miatt az utóbbi 50 év alatt felszámolódott – s ezt érzelemmentesen veszi tudomásul, politikai visszhangja nincs. Miközben a jelennek élő magyar az identitás-megőrzés eszköztárát keresi – és olykor a helyi nyilvánosság terein eszközeit használja -, a többi kisebbség vagy hallgat – a szerb, a bolgár –, vagy a régmúlt sérelmeit emeli be – a német – a jelen identitással kapcsolatos narratíváiba. Mindez történik azonközben, hogy a politika színterein a temesvári szellem és a bánsági tolerancia jegyében születnek stratégiák.[17]

Az interkulturalitás olyan téma, amelynek megvitatására külföldről érdeklődés mellé támogatásra is lehet számítani. Jelzés értékű viszont, hogy a legutóbbi ilyen temesvári tanácskozáson nem volt résztvevő, aki mind a négy helyi jelentős közösség nyelvét ismerte volna. A környezeti nyelvek ismeretéénél előbbre való a világnyelvek elsajátítása – az opció egyértelmű és világos. A soknyelvűség helyi tradícióját okkal lehet felidézni[18], propaganda-kiadványokban szerepeltetni a sok nyelven ugató kutyára való utalással, de talán fontosabb volna azzal törődni, mennyire ismeri és beszéli Bánság népe a környezeti nyelveket. Mivel a népszámlálás idevágó adatai – bár feldolgozásuk megtörtént – hozzáférhetetlenek , egy kérdőíves vizsgálat eedménye idézhető. Miközben az erdélyi-bánsági magyarok 94 százaléka vallja, hogy a román nyelvismeret létfontosságú számára, a románok 19 százaléka véli úgy, hogy nem elegendő csak az anyanyelv ismerete. A magyarok 70 százaléka szerint a nyelvi konfliktusokat feloldaná az együtt élő népcsoport nyelvének ismerete, a román többség képviselői közül 26 százalék osztja ezt a véleményt.[19]

Teljes egyetértés van viszont az angol nyelvtudás fontosságát illetően. Legalább ebben.

[1] Temesvár demográfiai szempontból 80 év alatt teljesen megváltozott. 1910 és 1992 között a lélekszáma 72555-ről 334115-re nőtt, a románoké 7566-ról 274511-re. Az összlakosság 4,6-szoros növekedésével szemben a román népelem 36,3-szoros, a korábbinál kilencszer nagyobb növekedése áll szemben

[2] V. Neumann: *L'interculturalité du Banat*, Ed. Hestia, 1997, Temesvár

[3] 1999. augusztus 28-29-én Temesváron *Európa 2000* címmel nemzetközi tanácskozást szenteltek többek között az interkulturalitás jelenségkörének. Több lap multikulturalitásról számolt be, egyenlőség jelét téve a két fogalom közé.

[4] Lást: Bodó Barna: Belépés és szocializáció a bánsági székelyeknél, In: *Nagyvárosi szórványok*, Temesvár, 1998.

[5] György Péter: Tömegkultúra és nacionalizmus, In: Beszélő, 1999. 7-8. Sz.

[6] Lásd többek között: E. Gellner: *Naţiuni şi naţionalism*, Antet, 1994; *Encounters with Nationalism*, Blackwell, 1996.

[7] A. D. Smith: A nacionalizmus, In: *Eszmék a politikában*, Pécs, 1996

[8] Lásd György Péter i.m.

[9] Az 1991-ben elfogadott román alkotmány szerint Románia *egységes nemzetállam*, vagyis tételesen tagadja más etnikumok létét. Az alkotmánynak van egy záró paragrafusa, mely szerint bizonyos alkotmányos tételek semmilyen formában nem változtathatók meg a jövőben(!), ezek között szerepel az idézett is.

[10] Erre példát etnikailag semleges települések szolgáltatnak, ahol a vezetők – pl. polgármester – kiválasztásánál az etnikai ismérvnél erősebbek lehetnek az általános szakmai-emberi tényezők.

[11] Népszámlálási, hivatalos adatok szerint – a lélekszámok csökkenő sorrendjében – a következő etnikumok élnek Temes megyében: román, magyar, német, szerb, cigány, ukrán, bolgár, szlovák, zsidó, cseh, horvát, orosz, olasz. Igen sok arab foglalkozik kereskedelemmel, mint kisebbséggel távlatilag velük is számolni kell.

[12] A felszentelt püspök német híveinek a németországi kapcsolatok jelentőségéről szólt, a magyraok számára pedig azt emelte ki, hogy a temesvári püspökség Szent István örökségének egyik felelős hordozója.

[13] Lásd: *Local Identity and Regionalism*, Ed. Bodó Barna, Timişoara, 1998.

[14] Lásd Jakabffy Elemér: *A Bánság magyar társadalmának kialakulás a XIX. század folyamán*, Szerző kiadása, 1940.

[15] Lásd: Takács Ferenc: Románia Erdély-politikája 1989 után, In: *Globalizáció és nemzetépítés*, Budapest, 1999.

[16] Nagyváros lett az akkor igencsak kicsi Marosvásárhely, ahol a magyar etnikum 90 százalék feletti arányt képviselt, miközben nem nyilvánították zárt településsé a jóval nagyobb Piteşti-et például. Minden erdélyi nagyobb város, ahol a románság kisebbségben volt, zárt minősítést kapott.

[17] A csoportidentitások alakulását a bánságihoz nagyon hasonló környezetben vizsgáló román szociológus az együttélő etnikumok vonatkozásában megállapítja: az egység illúziójával le kell számolni. Lásd: P. Lăţea – O. Cristea – L. Chelcea: Dincolo de iluzia unităţii, In: *Revista de cercetări sociale*, 1996/4.

[18] 1910-es népszámlálási adatok szerint a domináns magyar népelem néhány perecetnyi különbséggel nagyobb mértékben beszélte az együtt élő népcsoportok nyelvét, mint ezek a magyart.

[19] Székely Mária-Csepeli György-Örkény Antal-Csere Gábor: Román és magyar nemzeti látószögek, In: *Kötődések Erdélyhez*, Tatabánya, 1999.

Szögesdrót

Úgy gondoltuk: a magunkfajta magyar mégiscsak Röszkénél jut át hamarább Kanizsára, és ebben a „hamarább"-ban tulajdonképpen a biztonságosan a lényeg, hiszen a fegyverek csöve még ki sem hűlt egészen a háború óta. Számításunk sajnos már eleve hibás, mert amit mi erénynek gondoltunk, a NATO-tagságot, azt teljesen másképpen értelmezik a jugók. Látszik... Már messziről lerí a félelemmel vegyes bizalmatlanság a posztján álló katona arcáról: vajon mit akarnak? És ettől, mondanom sem kell, egyből óvatos lesz.

– Hová mennek?

– Kanizsára – válaszoljuk, mert már van annyi tapasztalatunk, hogy ilyen helyen tanácsosabb csupán magára a „nyers" válaszra szorítkozni.

– És mit csináltok Kanizsán? – lesz bizalmasabb kérdése, és magabiztosabb ő, ha már ilyen szépen összejöttünk.

– Az írótáborba megyünk – mondja Laci, a gépkocsivezető, remélve, hogy ettől leegyszerűsödnek a dolgok. – Bacskulin polgármester hívott... – teszi még hozzá, és valóban a polgármester nevének hallatára az amúgy szimpatikus fiatalember arcán egy hirtelen rángás szalad át. „Ez talált! Ismeri!" – állapítjuk meg egyszerre.

– Újságírók? – és ezt már olyan távolságból kérdezi, mintha a Bascskulinnal való ismeretségét akarná megtagadni, mint annak idején Péter Jézust a kakasszóra.

– Nem! – tiltakozunk kánonban mind a négyen. Közben Laci észbe kap, és átadja a delegációjához csatolt, faxon küldött programot. A program úgy tűnik el a kis kalitkában, mint valami értékes bűnjel. Az eredmény: egy kevésbé szimpatikus, de magyarul jól tudó másik katona jön ki hozzánk. Unottan tesz fel néhány kérdést, majd még unottabban befejezettnek tekinti az „átvilágításunkat". Ő már engedne is utunkra, de társa ami biztos, biztos, alapon, szúrós tekintetével előbb helyhez szegez, mint kígyó az egeret, majd felteszi az utolsó kérdést.

– Kamera?... – sziszegi a foga közt átszűrve a szót.

– Nincs! – csendül fel megint a kórus.

Még egy utolsó adag a szúrós tekintetből, mintha azt csak mondaná: „Nekem ne merjetek hazudni, mert úgy is rájövök, és akkor jaj nektek!" – és azzal utunkra ereszt.

Kis Kánaán

– Még szerencse, hogy nincs nálunk fényképezőgép... – könnyebbül meg Kozák Berci, ahogy kigördülünk a határról.

– De van! – vágom közbe és szavamat nyomban olyan vádló csend követi, hogy egyből elvetemült gazembernek és orgyilkosnak érzem magam. Hát még amikor tekintetem találkozik az Albert Ernőével. Többet már nem is merek mondani, mert itt a szó teljesen fölösleges, ezt sem jóvátenni, sem megmagyarázni nem lehet. Hallgatni kell.

Gyönyörű házak mellett suhanunk el. Szép kertek... Olyan... olyan érzésem van a házak, a gazdaságok, üzletek láttán, mintha éppen Szegedhez közelednénk és nem a háború sújtotta Jugoszláviában járnánk. Még a „bűnömről" is megfeledkezem, s én szólalok meg elsőnek.

– Milyen gazdagság lehetett itt valamikor, ha ennyi háborús év után is így néz ki a vidék....– ámuldozok hangosan, míg végre Ernőék is belátják, hogy noha lehetett volna, de nem lett incidens a fényképezőgépből.

– Szorgalmas, dolgos emberek laknak itt... – jegyzi meg, és az ő hangjában is ott bujkál a csodálkozás.

– Rengetegen jártak Németországba dolgozni... Onnan hozták a pénzt! – teszi hozzá Berci.

– Fantasztikus! – robban ki belőlem: – Micsoda tartalékaik lehettek, hogy kibírták?!... – és csak másnap tudom meg, amikor elmondják, hogy a kérdéssel mennyire fején találtam a szeget, hiszen a nyugdíjasok csak most, szeptemberben, kapták meg a múlt év januári nyugdíjukat, a közalkalmazottak pedig az ez év áprilisi fizetésüket... Mi lenne, ha én fél évig nem kapnék nyugdíjat? Na nem! Ha két hónapig?! Ha csak egyetlen hónapban nem a kapnám meg?...

Hasztalan keressük a bombatépte sebeket, a bombatölcséreket. Nincsenek. A háborús borzalmakat sem látjuk az arcokon. Igaz, a túlzott optimizmust sem. Bomba mindössze kettő hullt a vidékre. Az egyik Palicsra, a másik Horgosra, ahol egy vasúti felüljárót lőttek szét, mert állítólag egy mozgó radar húzódott meg alatta.

Van ebben valami jelképerejű, hogy a háború után azonnal megszervezik a hagyományos kanizsai írótábort. Olyan, ami valamikor azt mondatta az elődökkel: navigare necesse est! Az életnek folytatódnia kell! Nem állhat meg, és nem szakadhat meg az a lánc sem, ami ez idáig negyvenhét éven ívelt át, mert negyvenhét éves a tábor. Negyvenhét...

Előbb a koszorúzásnál, aztán az ünnepi megnyitón találkozom újra a kamerától való félelemmel. Az egész ünnepség alatt egyetlen állványos fényképezőgép képviseli az örökkévalóságot. Sehol egy kamera, villogó vakuk erdeje, ahogy nálunk és máshol szokás, ha összeütnek két fakanalat... De ettől függetlenül is ünnep az ünnep, mert hiszen nem a villogó vakuk, vagy a kíváncsi, a magasztos pillanatokat szétdaraboló kamerák teszik azzá. Vladimir Stevanov könyvtáros egyetlen szavát sem értem, de hanghordozásából ítélve úgy vélem, szavai nagyon megfontoltak, mélyről jövők és őszinték, mint ahogy a dr. Vajda Gábor, a szabadkai könyvtár tudományos munkatársának szavai is azok az örök létbe távozott írók emlékművénél. Mindössze két koszorú kerül az emlékmű talapzatára. Az egyiket a belgrádi magyar nagykövetség, a másikat a kanizsai önkormányzat hozta. Szégyellem magam, hogy nem gondoltunk erre hamarább, mert a miénknek is ott lenne a helye a másfél méteresnél alig magasabb írótollat, és feltekert papírlapot ábrázoló obeliszknél.

A hivatalos megnyitó az osztrák–magyar monarchiabeli tanácsépület gyűléstermében zajlik a szerb, a montenegrói, a magyar és Kanizsa város zászlói tisztelgésében. Bevallom, nem tudok odafigyelni az ünnepi megnyitó szónokaira: dr. Papp György egyetemi tanárra, Milován Mikovic íróra, a Magyar Írószövetséget képviselő Csák Gyulára és Selimir Radulovicra, a vajdasági íróegyesület elnökére, mert azon gondolkozom, hogy a bombatölcsérek martján még ki sem nőtt a fű, és az írók máris az életet veszik célba... Hogy a lelkekben még sokáig ott ketyegnek a fel nem robbant aknák, és akkor... Ezt el kellene

Balogh László

Valóban Bús magyar-e a magyar?

mondani, de ahogy lopva szétnézek a teremben, rájövök: minek? Mindezt ők sokkal jobban tudják, mint én, hiszen ez az ők életük. Kár lenne megnevezni, mert a szó csak megölné a pillanat magasztosságát...

És aztán a fogadás... Szeretnék a szerb írók közelébe kerülni, hogy megmondjam, szavukat sem értettem, de azért nagyjából értem őket, de elsodródom mellőlük. És aztán egy óvatlan pillanatban Berci oldalba bök. Helybéli idős embert látok, feltételezhetően nyugdíjas. Épp most teszi le a banán héját, majd óvatosan körülnéz, és máris egy újabb banánra csap le. Úgy majszolja, mint gyerekeim majszolták, ha nagy ritkán hozzájutottunk, és megengedhettük magunknak...

Amúgy szintén rendes ember

Bennünket kényelmi meg óvatossági megfontolásból L.-éknél szállásolnak el. Nyugdíjas család a régi Kanizsa békéjét, méltóságát és nyugalmát sugárzó utcában. Gyönyörű kertjük van, tele embermagas egzotikusnak tűnő és buja illatú virágokkal, festeni való gyümölcsökkel és szőlővel. A lakásban, ahol mi vertünk tanyát, egy szerb mérnök „különben rendes ember", ahogy Ilonka néni mondja, lakik máskor. A háziak gyerekei egyik sincs itthon, a fiú Svájcban építészmérnök, a lányuk Ausztriában él. A „nincs itthon egyikük sincs"-et Ilonka néni azzal oldja, hogy elmeséli, fiának volt osztálytársa, itt lakik a szomszédban, mérnök ő is, egy gyár igazgatója, „amúgy szintén rendes ember", csak beállt a szerb szocialista pártba.

– Nem hiszik el, lelkem! – mondja utálkozó tekintettel, ami sehogy sem illik szelíd arcához, békésen simogató hangjához. – Két Milosevics képet is kiakasztott a lakásába. Kettőt, lelkem. Kettőt!

– Egy magyar?...

– Öregasszony vagyok, fiam! Nem szoktam hazudni...

– De hát... – állunk döbbenten, mert nem tudjuk még, hogy mi vár ránk.

– Nézze, a mérnök... Ez a szerb mérnök, aki itt lakik nálam... Ő mérnök, ő szervezi meg az építőanyag-szállítást, és jön-megy, intézi a dolgokat mérnök ember létére... A főnöke pedig egy négyosztályt végzett... De el kellett vállalnia, és csinálnia kell, mert ha nem, állás nélkül marad... – Majd, mint aki még erre is rálicitál, gyorsan körülnéz csak úgy megszokásból, és megnyugodva kezd bele a folytatásba – őt is elvitték... – int a fejével, és ebből számunkra azonnal tiszta, hogy a háborúról és Koszovóról van szó – és kényszerítették, hogy lőjön. Félve mesélte el, hogy egész éjszaka, váltásban lőttek. Addig, amíg a puska csöve kivörösödött és világított az éjszakában. Utána jött a másik csapat, és folytatta ott, ahol ők abbahagyták. Egész éjszaka durrogtattak szünet nélkül, hogy azt mondja: reggel amikor meglátta a tájat, beleborzadt; a fák koronáját mind lecsonkította az a sok golyó. Pedig nem volt ott semmi, csak a fák, de ők lőttek őrülten, mint akik félelmükben ott is ellenséget látnak, ahol már senki sincs...

Reggel, amikor elindulunk, még túl korán van, s különben is az este hallottam, hogy heti piac lesz. Az alig tízezres lakosú kis városnak akkora piaca van, ami nálunk egy ötvenezres városnak is elég lenne. És a háború ellenére is minden van a piacon. Gyönyörű gyümölcsök csalogatnak fénylő mosollyal. Az árakat illetőleg nemigen van összehasonlítási alapom, de a kevésből azt a következtetést vonom le, hogy az árak vagy azon a szinten mozognak, mint nálunk, vagy jóval magasabbak. Mondták, hogy régebben jöttek Romániából is kereskedők, akiktől aránylag olcsón és használható minőségű árut lehetett vásárolni, de a hatóságok elüldözték őket. Ipari termékek is vannak szép számmal, de inkább a kézműipar és a használt holmi dominál. Az árusok közül csak egy cigányasszony szólít meg az itthoni árusokat utánzó rámenősséggel: „Vegyenek centrifugát!", mert lehet az ő szemében pontosan úgy néztünk ki, mint akik éppen centrifugát keresnek. Berci mesélte később, aki a piacon elszakadt tőlünk, hogy a használt katonai egyenruhákat, cipőket, derékszíjakat árusító szerb árus, miután gyanúsan hosszan álldogált a portékái előtt, megszólította:

– Nem akar pisztolyt venni, uram?

– Nem! Most nem kell! – mondtam, miután meggyőződtem, hogy valóban hozzám szólt – meséli Berci még mindig a meglepődéssel vegyes ijedtséggel.

Bús József, szimbólum vagy etalon?

Az iskolában, ahol közösen kellett volna fellépjünk Selimir Radulovic (a Vajdsági Írószövetség elnöke), Rasa Popov (újvidéki költő, a mai szerb irodalom élő klasszikusa), Nedeljko Radulovic (kikindai költő), Vladimir Stevanov (újvidéki könyvtáros, költő) és Foki István (költő, az újvidéki rádió nyugdíjasa), társaságában, már vártak ránk. A szolgálatos diák „ezek csak írók és magyarok", gondolta talán, amikor jöttünkre fel sem emelkedett a székről, szólt:

– Az igazgató úr várja önöket. Az irodája fent van az első emeleten... – és mutatta az irányt. Fent hasonló jelenet győz meg arról, hogy valóban vártak ránk, hiszen éppen amikor felérünk az emeletre, nyílik a titkárság ajtaja. Egy hölgy jön ki rajta, de amikor meglát bennünket, még visszaszól: – Megjöttek a vendégek!

Bent zavart protokoll. Eltelik néhány perc, amíg széket kerítenek mindenikünknek, aztán az igazgató, Bús József agrármérnök, dadogva belekezd az üdvözlésbe. Először magyarul szól, de mint akit a bűntudat szó közben ér utol, otthagy bennünket a mondat közepén, és máris szerbül mond valamit, miközben úgy kerüli a tekintetünket, mintha fogócskát játszana velünk. Olyan sűrűn vált át a magyarról szerbre és a szerbről magyarra, hogy sem a szerbek, sem mi nem értjük mit akar mondani, de végül mégis mintha értenénk valamit egymás nyelvén, úgy rakjuk össze a Bús József igazgató szavainak zörgő héjából kihullt, de a két nyelvből valahogy mégis összekapart lényeget: itt ma nem lesz találkozó! Mert értsük meg, ő nem vállalhatja a felelősséget... Sajnálja, de visszamondja, és többé már nem néz a szemünkbe.

Látom, hogy Selimir Radulovic, aki ahányszor tekintetünk eddig összevillant, mindig mosolygott, és intett a szemével, most elfordul, kerüli a tekintetem, mert szégyelli magát. És aztán ez a szégyen lángra gyúl, és vészesen pattogó szavakkal magyaráz valamit Bús József igazgatónak, majd amikor látja, hogy a direktor hajthatatlan, feláll és kezet nyújt, és miután Bús már kézfogásra sem kapható, elmegy, s még csak az ajtót sem csapja be maga után.

– Viszontlátásra – nyújtom én is a kezem, mint aki így próbálja lovagiasan lezárni az ügyet, és demonstrálni, hogy magyar a magyarral..., de ugyanabban a makacs elutasításban van részem, mint amiben Selimir Radulovic részesült.

A találkozás

Igazság szerint nem a büszkeségünk szenvedett csorbát, hanem fölöslegesnek éreztük magunkat; közel hatszáz kilométert autóztunk ahhoz, hogy Bús József igazgató ne fogadjon. És még az sem vigasztal, hogy nemcsak a magyar szót tiltotta ki az iskolájából, hanem a szerbet is. Vagyis hát nem nyelvet tiltott ki, hanem az irodalmat... Fajra, nemre, felekezetre való tekintet nélkül, ahogy különös szeretettel hangsúlyozták valamikor... Az iskolából! Ahol egy iskolaigazgatónak akkor is fogadnia kellett volna, ha minket nem is, de Rasa Popovot, ha bejelentetlenül érkezik...

És aztán megindult a nagy kombinálás: mi lehetett az oka, hogy Bús József kidobott, mint a macskát szokás lefekvés előtt. Több verzió is terítékre kerül, amíg végül egynél megállapodnak a szervezők. Van nekik egy Bandin „elvtársuk", aki kormánymegbízottként ügyködik a vidéken (különben rá hivatkozott Bús igazgató), és aki ezzel a gesztussal több legyet is üt egy csapásra. Bojkottálja az írótábort (mert az mondani sem kell, hogy a szerb írók zömmel mind ellenzékiek; más hogy is vegyülne a magyarokkal?!), és beugrasztva Bús magyart, kitöri annak a nyakát, s helyébe majd az ő protezsáltja kerül. Mert, hogy Bús magyarnak repülnie kell, azt könnyű kikövetkeztetni a szerb írók egyértelmű magatartásából.

Az incidens még egyébre is jó. Segít megbizonyosodom, hogy nincs baj a memóriámmal. Az akit eddig a kikindai költőben a brassói Nedelcunak néztem, valóban ő. Többször járt Szentgyörgyön fiatal íróként Daniel Drăgan társaságában, hosszan dumáltunk és együtt szidtuk a rendszert valamikor. És most...

Foki István, újvidéki költő, otthagyva a pár lépéssel mögöttünk jövő szerb írók csoportját, odajött hozzánk, és megkérdezte: ugye nem vagyunk magyarországi írók, mert arra gondoltak, hogy Bús magyarországi íróknak hitt bennünket, és őket is bevéve a NATO kalapja alá, dobott ki testületileg. Nem, mondtuk.

– Igaza volt Nedeljkonak – mondta és rámutatott Nedelcura. – Mesélte, hogy ismeri magát még Brassóból...

– Igen, mondom, és közben azon csodálkozom, hogy Nedelcu, a fiatal brassói író, hogyan lett kikindai szerb költő? És? És, hogy miért nem jött oda ő, és szólított meg románul? Miért? Azért mert közben kikindai szerb költő lett, és én változatlanul megmaradtam magyarnak és a magyar, ezt mindenki tudja, Szerbiában közismerten ellenségnek számít?... És mi gátolt meg engem, hogy odamenjek? Az, hogy szerb költővé lett? ... Nem tudom. De... Valami történt, mert nem vagyok önmagam. Nem értem ezt... És persze magamat sem...

Délben, amikor belépünk az étterembe, már ott ülnek Nedeljko-Nedelcuék, és széles gesztussal integetnek, hogy tartsunk feléjük, hiszen már a közös „kiűzetés" összeköt, de mire észbe kapnék, Ernő visszainti, hogy még várunk valakit, és annyian már nem férnénk el az asztaluknál. És én megint nem értem azt a bénaságot, ami visszafog és nem engedi, hogy átmenjek bár két szó erejéig hozzájuk, hiszen még volna halvány remény, hogy mi románul még szót értenénk... De elszalasztom a pillanatot. És elszalasztja ő is, mert a távolság végül is egyforma. Maradunk. Lopva egymás felé nézünk, de arcunk és mosolyunk felemás. Arcunk zavart, mosolyunk széles. A közös fotónál aztán nem tudom a véletlen játszik közre vagy a bűntudat? Mi rendezzük úgy, vagy a véletlen, de a sok forgolódás után végül mégis egymás mellé kerülünk. Az utolsó pillanatban Nedeljk–Nedelcu lép egyet felém. Ott állunk szorosan egymás mellett, amikor „felröppen a kismadár". A kattanás után Nedeljko-Nedelcu rám mosolyog, mint aki azt akarja mondani: végre!, én pedig felnyúlok és megveregetem a nálam legalább két fejjel magasabb ember vállát: Sajnálom... Sajnálom... Sajnálom... ennyi, mert hiszen a következő másodpercben szétrebben a közös fotóra összeverbuvált társaság.

A kárpótlás

Érthető, hogy házigazdáink számára roppant kellemetlen volt az incidens. Én az ők helyükben még élve elástam volna magam. Ők adtak három percet nekem az Arany János utcában... Arany János utca... Ez tulajdonképpen az írótábor „Szemtől szemben" programját, vagyis hát az író-olvasó találkozót jelenti. Olyasmi ez a találkozó, mint az utcabál Magyarországon; egy utca összefog és megszervezi a találkozót. A tavaly, az évfordulóra való tekintettel, a Petőfi utcán volt a sor, az idén az Arany János utca vállalkozott. Az utcabeliek rövid Arany János műsorral rukkolnak ki, és egy tanulmányt olvasnak fel az Arany János utcáról és volt lakóiról (nem sok szerb volt közöttük!) és közben mintha csak a tizenkilencedik század magyar irodalmának medrében folyna, alig kétszáz méterre van tőlünk a „kanyargó Tisza".

Én, mivel még mindig Bús igazgatóval viaskodom, s közben a Nedelcu-Nedeljko rejtély közepén is helyben topogok anélkül, hogy bár egy lépést is tennék előre a megfejtésben, a renegáttá lett falusi kisbíró történetét olvasom fel, aki ott áll a megtagadott és fogadott Istene közötti félúton. Selimir Radulovic végig, amíg felolvasok, ott ült velem szemben, és én sehogy sem tudom kikerülni a tekintetét, mert engem néz, és mosolyog. És a mosolyában ott a biztatás: Ez az! Csak mondd ki! És én feltételezem, hogy Selimir érti a történetet, mert hiszen Kanizsán született, a most haszontalanul és tétlenül várakozó állomás épületében... és... Hát ezért vagyok zavarban még most is, mert egy magyarról szól a történet, aki beállt ortodoxnak. Vagyis hát..., ha minden behelyettesíthető, akkor szerbnek. Na és!, viszonozza a tekintetemet Selimir... És pontosan olyan ez, mint az Ilonka néni cinkos megjegyzése másnap reggel. Értettük az üzenetet. Tökéletesen megértettük...

Szerettem volna Selimirrel elbeszélgetni. Biztos vagyok benne, hogy szót értettünk volna. Meg a többi szerb íróval is, Rasa Popovval..., de nem volt alkalmam rá. A találkozó után a csinos diáklányok köréből ragad ki az alpolgármesternő, Müller Éva, és meginvitál Zentára egy csodálatosnak ígérkező koncertre. Zenta! Alkalmam nyílik találkozni a régi

Vajdasági impressziók

barátaimmal. Gyerünk! Útközben, akárha az újratalálkozás miatti gyors hevülésemet akarná lehűteni, hirtelen zápor söpör végig az úton, de aztán meggondolja magát s mire beérünk Zentára, el is áll. Ágika az egyetlen a régi ismerősök közül, akivel végül találkozom, ő ezelőtt két esztendővel Zenta „kultúrminiszteréként" fogadott bennünket, ahogy Pozsár Tibi nevezte, gondolom, nagyon is találóan, mert a találkozás örömén átesve máris arról biztosít, hogy a zentai származású Kálmán Imre és japán felesége, Megumi Teshima koncertjén felejthetetlen élményben lesz részünk...

Egy gyors csevely még a koncert előtt alkalmat kínál arra, hogy összegezzem: Csurka István nemcsak a zentai magyarok tudatában van jelen, hanem a szerbek rémálmaiban is, vagy talán fordítva, ezt már nem tudnám határozottann megmondani. Tény, hogy a zentai csata néhány nap múlva sorra kerülő évfordulójának a megünneplése máris földrengést okozott a közösség életében. Ugyanis az történt, hogy az itteni kormányképviselő, a kanizsai Bandin „elvtárs" homológja szaknyelven nevezve mindent elkövet, hogy megtorpedózza az ünnepséget. Körlevélben szólította fel a vállalatvezetőket, hogy Szerbia nemzeti ünnepe nem a zentai csata évfordulója, hanem október nem tudom hányadika, amikor a „dicsőséges szovjet hadsereg felszabadította Szerbiát", és hogy ne támogassák ezt a kakukkfióka ünnepet. Még azt is megtiltotta, hogy a zentaiak a saját tulajdonukban lévő futballpályát használják. Mire a város végrehajtó bizottságának elnöke azt üzente vissza a zentai „Bandin elvtársnak", hogy majd földgyaluval vonulnak ki a pályára és, ha útjukba áll, úgy taszítják el, akár egy szemét-torlaszt...

Ezek után már mint a „Szőke Tisza" lágy hulláma, kap hátára a zene. És igazat kell adnom Ágikának mert valóban felejthetetlen élményben van részünk. A polgármester-helyettes nem kevés büszkeséggel konferálja be a Németországban élő művészházaspárt. Büszkesége jogos, hiszen Kálmán Imre az ő tanítványa volt, és nem kis szerepe van abban, hogy elindult a világhír felé. Megumi Teshima, mint egy japán baba, férje megdicsőülését és ünneplését természetesnek találja. Imre szokásától eltérően maga konferálja be a számokat magyarul aránylag már nehezen forgó nyelvvel, de a nehézséget feloldó humorral és a velejáró gyakori mosollyal. Amikor Eugene Ysaye belga hegedűművész *Balladáját* konferálja be, elmondja, hogy a leningrádi koncert alkalmával, amíg a nővész a koncert után néhány percre visszament meghajolni a színpadra, addig valaki ellopta a híres Stradivari hegedűt, ami azóta sem került elő, és ha netalán valaki tud róla... A nagy derültség után a zentaiak még inkább magukénak érezik Kálmán Imrét. És érezhették is, mert ekkor már a koncert a vége felé közeledett, csupán a Bartók Béla *Negyvennégy duója* volt hátra, ami aztán feltette az estre a koronát, hiszen ez a mű és az előadása olyan egyszerűvé és érthetővé tette a bonyolult zenét, hogy Bartók víziójában még az arab dal is magyarul hangzott. És micsoda magyarul! Olyan magyarul, amit csak egy japán hegedűvirtuóz és egy magyar csellóművész képes megszólaltatni. De ne én mondjam el mindezt: „Megumi Teshima tehetséges hegedűművészként és izgalmas muzsikusként mutatkozott be. Játékát a dallamos hangzás és a briliáns technika jellemzi, valamint a mély zenei érzés és a különböző előadói stílusok kiváló ismerete" – mondja Valerij Klimov, a moszkvai Csajkovszkij Konzervatórium tanára. És akkor most halljuk, mit mond Kálmán Imréről David Geringas: „ Kálmán Imre rendkívül tehetséges gordonkaművész. E sokat ígérő zenés számára magától értetődik a kifogástalan technika, a változatos hangadás. Magas fokú muzikalitásának és jelentős egyéniségének köszönhetően előadásai nagy élményt nyújtanak".

Zentai házigazdáink újra meghívtak egy pohár kiváló szilvapálinkára. Ők is, mi is a koncert hatása alatt állunk még. Engem a művészek játéka mellett döbbenettel tölt el az is, hogy a teremben még a pótszékek sem bizonyultak elégnek. Rengetegen állva hallgatták végig a koncertet. Ennyire ünnepelni csak egy kis közösség tud, mert hiszen számukra az ünnep egyben létük bizonyítása is. És ez nagyszerű dolog! Mire észbe kapunk, mint akik már régóta ott állnak az ajtóban, megjelenik a művészházaspár.

– Felejthetetlen élmény volt, gratulálok! – szorítom meg Megumi Teshima kezét. Ő erre enyhén elpirul, és azt mondja szépen, érthetően:

– Nagyon köszönöm... Igazán nagyon köszönöm...

Sepsiszentgyörgy, 1999. szeptember 14.

Szász János

Az utolsó esztendő (31)

EGY ÉVTIZED (2) A magánosítás múlasztásaival több sor gazdasági alapzat romlásnak indult vagy teljesen leromlott. Mindenekelőtt az ipar, mely elmaradt technológiájával nem termel versenyképes árut, ráfizetéses és veszteséges: az állam százezer-milliárdokat fordított a lassan ócskavassá rozsdásodó vállalatokra, ettől nőnek a tervezettnél nagyobbra költségvetési veszteségei, ettől pang az egészségügy és a tanügy, nyomorognak a nyugdíjasok. Ugyanis ez utóbbiak szorulnak jog szerint állami ellátottságra. A vállalatoknak kereskedelmi forgalmuk és profitjuk után adózniuk kellene és az államkincstárt gazdagítaniuk, ezzel szemben adóhátralékosok, és az államilag garantált kölcsöneiket sem fizetik vissza a bankoknak. Érthetetlen, hogyan tűrhették a mindenkori román kormányok ezt a képtelen állapotot, melynek eredményeként az ország nem teljesíti az EU-ba való betagolódás egyetlen gazdasági föltételét sem. Visszapillantva szomorúan megállapítható: a döntéshozatali szinteken e tíz év alatt hogy, hogy nem, mindig meghatározó szavuk volt a hátrahúzó erőknek. Ha beszámítjuk Románia ipara kelendőnek nem mondható részét, még akkor is semmitérő a magánosított 20 százalék. Ilyen gazdasággal nem csoda, ha az országos átlagfizetés másfél millió lej, nem egész 90 dollár. Mindezt – lehetni lehet, de – nem szabad az átmenet nehézségeinek számlájára írni. Ez is csak egy valóságot álcázó klisé a sok közül, mint például az állami vállalatok kereskedelmi társaságokká keresztelése vagy az állandóan hangoztatott reform, mely mögött legfennebb szándékok rejtőzködnek. A szövetkezetesített földeket visszaadták a volt tulajdonosoknak, s azzal magára is hagyták traktor, műtrágya és hitelek nélkül. Egy, az országot átszelő autósztrádára sem futotta, jóllehet anélkül az európai integráció teljességgel elképzelhetetlen. Ebben az évtizedben Románia mindenkori kormányzata hibát hibára halmozott, vagy szűk pártérdekek okán késedelmeskedett akár csak törvényerőre emelni a magántulajdont, tisztázni a tulajdonviszonyokat. A helyzet válságos, mert távlattalan, a gazdaság – és pénzpolitikát a tűzoltás szabályai szerint űzik. ● ● ● SZERINTEM lehet két egyetemünk is, a Partiumi és a Bolyai, az intelligenciák szabad versenye csak hasznunkra válhat. Nem veszekedni kell, széttartani, hanem türelmesen viszonyulni egymás nézeteihez. Amúgy is vannak magyar főiskolai intézményeink Erdélyszerte, ha együtt és külön megteszik kötelességüket, lesz új magyar értelmiség Erdélyben, mely megáll a saját lábán a 21. század könnyen előrelátható viharaiban. A több egyetem nem föltétlenül több gyönge főiskolai intézmény, a mennyiség átcsaphat minőségbe. Bár csak látnám őket működőképesen. (Mint bizonyos pártolók, én nem ajánlom fel szolgálataimat, nyugdíjas vagyok és szurkoló). ● ● ● BIZONYOSRA vehető, hogy a Káspi-tengeri olajvezeték Constanţából átfut egész Románián és Magyarországon, majd délnek fordul, és kiköt Triesztben. A tervek is megvannak már, csak éppen a pénz hiányzik az építéshez. Az iparügyi minisztérium azonban ahelyett, hogy befektetőt keresne, azzal tölti szabadidejét, hogy ország-világnak kiabálja, miért lenne a bulgáriai megoldás előnytelenebb, jóllehet a kolajforrás tulajdonosai hangsúlyozzák, három vezeték elkelne, akkora a nyugati kereslet. AUSZTRÁLOK KELET-TIMORBAN. Romba döntöttek és feperzseltek mindent, halomra ölték a lakosságot, vagy deportálták őket, aztán az indonéz hadsereg és hűséges milicistái eltűntek Nyugat-Timorban, hadd teremtsenek rendet-életet az ausztrál, új-zélandi és brit katonák (INTERFET). Az én három évvel idősebb unokabátyám, aki szüleivel 1939-ben emigrált Ausztráliába, fiatalon végigharcolta a Csendes-óceáni háborút, Szumátrán sebesült meg. Hatvan év múltán ismét ausztrál katonák a szigeteken, igaz, más világhelyzetben. Talán több szerencsével járnak, mint társaik Koszovóban. ● ● ● HÁBORÚ UTÁN. Pavle, Jugoszlávia ortodox pátriárkája kesereg egy interjúban az ellenzék megosztottsága miatt. Igaza van, a jövő most fontosabb, mint a múlt, hiszen szinte közmegegyezés, hogy Milosevicsnek mennie kell. Pavle szerint minden ellenzéki pártvezér elnök akar lenni, ami szavatol a további széthúzásért, de hadd tegyem hozzá, kis kivétellel nacionalista a programjuk, egyikőjük sem tartja akár számon a sokféle jugoszláviai kisebbségeket. Délen, Koszovóban mintha szilárdulni kezdene a helyzet, az UCK, bár morogva, de beszolgáltatta utolsó fegyvereit, noha Koszovóban minden gyermeknek van fegyvere, a felnőttek pedig úgy játszanak fegyvereikkel, mint a gyermekek. De vajon hol alszik a visszatért 800 millió menekült? S mi lesz majd velük a küszöbön kopogó télben? Negyvenkét nemzetközi újjáépítési és segélyszervezet működik, ütik le egymást a lábukról, amint araszolnak a bürokrácia sűrű ködében, és akkora a zűrzavar, hogy senki se tudja, hol van a fej, mely az akciót koordinálja és irányítja. A német és a svéd körzetekben rend van, a franciák balszerencsések, az ő körzetükben a legtöbb a terrorista támadás, a britek szigorú fegyelmet vezettek be, az orosz körzetben enyhe anarchia uralkodik. Az ENSZ-rendőrség működése eredményes, az élelmiszer-ellátás az övezetben ugyancsak megfelelő. De ahogy a dal is mondja, elmennek a katonák, megáll-e saját lábán Koszovó? Kikristályosodik-e az albán-szerb együttélés? Ennek egyelőre nyoma sincs. ● ● ● A LABDARÚGÁS már jó ideje üzleti vállalkozás, egy sztárcsapat fociklubjának tulajdonosa(i) nagymenő(k). A pénzcsinálás titka egyszerűnek tűnik: olyan csapatot kell verbuválni és együttessé kovácsolni, mely a lehető legkevesebbszer kap ki. A foci azért még továbbra is játék, nyerni, de veszteni is lehet. Mivel az európai klubcsapatoknál most már korlátlanul lehet külföldi játékost foglalkoztatni, pénz kérdése csupán, melyik klub tud több remekjátékost összevásárolni. A vásárlási árak már a 20 millió dollárt is meghaladják. Persze minden pénzt bőven vissza lehet keresni a kupamérkőzéseken, a Bajnokok Ligájában, televíziós jogok eladásával, emléktárgyakkal, jelvényekkel stb. A jólabrakolt, betanított paripák nem bírnak egymással: a múltkor is két mérkőzésük végződött gól nélküli döntetlennel. Mi legyen tovább, a következő században? Titokban már most sok játékos a gyilkos iramot elviselendő, „kokszol", drogot szed. Elképzelhető – az élettudomány százada következik –, hogy génsebészet segítségével szupersztárokat gyártanak majd, de azt teszi minden klub, előnyre senki se tehet szert. A verhetetlen csapatot nem hozzák össze még az űrkorszakban sem. Amíg a labda kerek. ● ● ● ÖT ÉVVEL ezelőtt Steven Spielberg amerikai sikerrendező hatalmas tervet dolgozott ki, hogy megszólaltassa a vészkor (Holocaust) túlélőit. Ötvenezer ember vallomását vették fel videoszalagra, majd Spielberg alapítványának stúdiójában több száz történész, filmes, vágó készített kommentárral ellátott videokazettákat a világ minden táján forgatott felvételekből. Vészkor-szakértők szerint a dokumentum-gyűjtemény tudományos értéke kérdéses, s bár nem ismerem a tudományos ismérveket, nem hiszem hogy a föld egyenlítőjéhez mérhető szalagból ne akadna jó néhány ezer méter olyan is, amely a történészeknek mond valamit. No de, Spielberg nem tudósok számára váltotta valósággá a tervét, ő a nagyvilághoz akar szólni, annak a jelmondatnak a nevében, hogy éljünk a tolerancia szellemében. Németországban, éppen Németországban érte bírálat, mert jelmondatát képlékenynek és pontatlannak találták; a puszta tolerancia nem elég – így német bírálói –, ha például nem kezelik toleranciával a nemzetiszocializmust, nem került volna sor a vészkorra. Spielberg egyfelől dicsérően nyilatkozott a mai Németországról, mésrészt magas állami és művészeti kitüntetéseket kapott Bonnban és Berlinben, utóbbiakat életművéért, előbbieket a vészkorszakról szóló dokumentum-gyűjtemény világraszóló jelentőségéért. A kazették most kereskedelmi forgalomba kerülnek, hiszen Spielberg százmilliós befektetéssel működtette alapítványát. Mások pénzügyeibe nem illik beleszagolni, megkérdezni, mekkorra a világ elsőszámú sikerrendezőjének vagyona. Ha neki lennék ingyen osztogatnám a kazettákat iskoláknak, egyetemeknek, akadémiáknak, intézményeknek. József Attilát gyötörte, hogy pénzt hoz fájdalmas éneke. Hát akkor mások fájdalmán pénzt keresni?!? ● ● ● CLAUDIO MAGRIS trieszti írástudó gyönyörű esszékönyvet írt néhány évvel ezelőtt a Dunáról, azóta nem tudom, mit csinál, leveleztünk is, majd én aztán kikerültem a vérkeringésből, most pedig a Tiszatáj szeptemberi számában rábukkantam egy esszéjére *Michelstaedter és az „igazi életet" kereső közép-európai nagy generáció*. Carlo Michelstaedter 1887-ben született Goriziában, és 23 éves korában főbe lőtte magát. Egyetlen fönnmaradt munkája *Meggyőződés és retorika* című tanulmánya. A filozófiai esszé lényege a civilizáció leleplezése: az emberek nem birtokolják életüket, mert nem rendelkeznek a jelennel, múlatják az időt a ködlékeny jövő meghódítására vágyva, és elmennek az élet értékei mellett; nem a meggyőződés vezérli őket, hanem a semmi. Magris egyezéseket vél felfedezni C.M. tétele és Musil életműve bizonyos mozzanatai, Lukács *A lélek és a formák* c. nagyesszéje, valamint Weininger, továbbá a budapesti Vasárnapi Körhöz tartozó Hauser és Mannheim akkori gondolatvilága között. Ez a század végi század eleji közép-európai szellemiség – amelynek ismertjei mellé Magris több számunkra ismeretlent is fölsorol – az élet értékének keresésével és az értékhiány bírálatával nevén nevezte és elemezte a kulturális-civilizációs válságot, miközben maga is válságtermék volt. Meggyőződés? Életérték? Kiveszett fogalmak a radikális pragmatizmus e századvégi világában. És a filozófia? Ismét megszólal. Rövidesen ismertetem a német Peter Slotrdijk új bölcseleti munkáját. ● ● ● A TISZATÁJBAN lapozgatva Király Lászlónak egy remek szakaszára leltem: *„S múlik a hó – mintha térzenék/Tűnt menetelését érzenék/Emberek, kiknek élete ráért:/Meghalni lassú, lusta hazáért"*. ● ● ● AZ 5760. eszendejében jár a zsidó történelem. Az Újév a kevés zsidó örömünnepek közé tartozik, híven a zsidó sorshoz, mely tele buktatókkal, csapásokkal, tragédiákkal, s nemcsak a jeruzsálemi zsinagóga lerombolása óta számítva mintegy e század közepéig, hanem annak előtte is (babiloni, egyiptomi fogság). A Hitler idején állampolitikává emelt antiszemitizmussal az üldözés az orosz pogromok mintájára népirtásba csapott. A magyar reformáció sokszor vetette össze a magyarság sorsát a zsidókéval, főként a török hódoltság idején. A hitlerfasizmust elpusztították, de az antiszemitizmus tovább pusztít, még ha hívei nincsenek is hatalmon. Ez az ordas eszme nem több sajátos nacionálsovinizmusnál, népeket gyűlölni barbárság, legyenek azok bár zsidók vagy akár magyarok. *„Véretek ha idegen is százszor,/Mégis az enyém, az enyém,/Véres ajkakkal mézes asszonyaitok/ S nyitott szívvel baráti hű fiúk/ Átöntötték belém"* (Ady Endre: *A bélyeges sereg*). ● ● ● FELTALÁLTÁK a malária gyógyszerét, egy új antibiotikumot. A váltóláz változatlanul népbetegség Afrikában és Ázsiában, leküzdése azonban érthetetlenül nem szerepel az ENSZ Világegészségügyi Szervezete programjában. Talán ezért nem akad gyógyszergyár, mely fölvállalja tömeges termelését, a gyógyszer fekszik a laborban és jobb sorsára vár. ● ● ● VISSZA AZ ÉLETBE. Bumi kutyám, az új, a kicsi fekszik a bejárati ösvény közepén és rí. Hívom, megpróbál felkelni, nem bír. Két mellső lábával kapar, a hátsókat meg se tudja moccantani. Ha meghűdött a lába – öreg már ez a kutya –, vége, el kell pusztítani. Melegítek levest, fájdalomcsillapítót keverek bele. Tíz perc múlva, roskatagon, de jár. Igy battyogunk el a két saroknyira lévő állatorvosi rendelőbe, felnyalábolom és az aztalra teszem, a doktornéninek mondom, mit tapasztaltam, tapogatni kezdi a lábát, a kutya felsír, reuma, mondja. Nem a kutya, a doktornő. Bumi reszket, de mukk nélkül állja a két injekciót. Leteszem a padlóra, áll moccanatlanul vagy egy percig, aztán megrázza magát, és kiszalad az udvarra. Amikor kiléptem, ugrott egyet és megnyalta a kezem. Majd összeszidtam, de akkor viharvert, kóbor előéletére gondoltam, s hagytam kihűlni a morált, miszerint egyezségünk a szabad kutyáké és szabad embereké. Lexi közben egy óvatlan pillanatban hazaszökött, őt is kezelték már ott, rossz emlékei hazakergették. Ő egy elkényeztetett polgári kutya, aki nem szokta meg a fájdalmat. ● ● ● ITT JART A VEJEM, egy hétig bejárt abba a röntgenrendelőbe, amelyet ő létesített, lehúzott napi tíz órát a komputer-tomográf és a mágneses rezonanciájú vizsgáló-fényképező gépek mellett. A vizsgálat nem olcsó, de hiányában sok orvostudományi ágban nem készülhet diagnózis. A magánrendelő fennmaradásának föltétele, milyen összeget vállal a majdani Betegbiztosító, és mennyit kell a betegnek saját zsebéből fizetnie. Jelenleg a paciens pörköli le az egész összeget, nyilván a tehetősebbje. De – meséli a vejem – naponta

NAPLÓ 99

tucatjával jelentkeznek a kedvezményezést kunyorálók, az alkudozók, az ingyenes kezelésre számítók. Az orvostudományi technika, a gyógyszerészet naponta hasznosnál hasznosabb eszközöket dob a piacra, csúcstechonológiával készülnek, ezért önköltségük s végül piaci áruk is drága. Így állhat elő olyan helyzet, hogy vásárlóereje híján a beteg nem tudja megvásárolni egészségét. Nem csoda, vejem esténként lelkifurdalástól feldúlva tért haza, és reggelenként panaszkodott, amiért keveset aludt. ● ● ● HÁBORÚ UTÁN. Pristinai gyerekbandákról olvasok, akik maguk „jelölik" ki ellenségeiket, majd a nyílt utcán megtámadják, és véresre verik őket. Az írás elítéli a gyülevészeket, akik Koszovó dzsungelében a gyűlölet ösvényeit taposssák. A cikk az egyetlen koszovói demokratikus napilapban *(Koha Ditore)* jelent, én német fordítását olvastam. Főszerekesztője a harmincnégy éves Baton Haxhiu, akit a háború idején a jugoszlávok szögesdrót mögé zártak, lapját nyilván betiltották. Övé az az egyetlen demokratikus, az etnikai békéért bajvívó, az erőszakot elítélő hang az övezetben, ahol egyre nagyobb a politikai tanácstalanság. Az UCK leszerelése után pártot alapító, volt katonaparancsnok Hasim Taci agresszivitása sokakat taszít, Rugova pedig Miloseviccsel való találkozása óta egyre kevésbé vonz. A lap főszerkesztője azon búsong, hogy nincs mögöttük politikai struktúra, melyet támogathatnának az eljövendő választásokon. Már rég Koszovó jövője forog kockán, ha ugyanis ott egy független, nacionalista államiság születik, Belgrád katonai lépésekkel válaszol, nemcsak Milosevics, hanem az ellenzéki politikusok legtöbbje. És akkor minden kezdődik elölről? ● ● ● EGY REJTŐ REGÉNYBE illő kísértethajó kavarta föl a szenzációéhes sajtó vizeit. A német hajó segélykérő vészjeleket adott le. A konstancai kikötőben úgy észlelték-mérték, százötven kilométerre a román partoktól. Másnapra kiderült, a hajó holland vizeken jár, kutya baja, a vészjeleket tévedésből küldték. Csakhogy egy román földerítő repülőgép kirepült az állítólagos helyszínre, ahol a pilóta jelentése szerint egy sodródó, oldalára dőlt hajó látható. Nos, van hajó vagy nincs hajó? Vagy volt-nincs hajó? Az amesterdami kikötő váltig jelenti, hogy a német tempósan szeli a vizet. Mi a tennivaló? A konstancai hajókapitányság vészjelző berendezését sürgősen meg kell javítani, a pilótát pedig szemorvoshoz kell küldeni. ● ● ● DZSAKARTÁBAN több száz egyetemi hallgató tüntetett az ellen, hogy „idegen csapatokat hívtak a haza földjére". Még a diktátor Suhartó elnök idején kezdték el terjeszteni s tanítani az iskolákban, hogy Kelet-Timor népe önként csatlakozott Indonéziához huszonnégy évvel ezelőtt. Minden diktatúra hazugságra épül, legyen az európai vagy ázsiai; Goebbels, a hazugság pápája azt tanította, minél nagyobb a hazugság, annál bizonyosabb, hogy foganatja lesz. Ha azonban igaz is volna az, amit a diákok hisznek, vajon miért szavazott a kelet-timoriak 76 százaléka a függetlenségre? A diákok se tudják, mit műveltek az indonéz katonák és hatóságok a szigetrész lakóival. A hazugság egyik nagyhatású fegyvere: elzárni a népet az igazságtól. ● ● ● ÜLÖK a kertben a padon, cirógattatom magam az őszi nappal. Bemegyek a házba, jöhet a tél, várom a tavaszt.

A Hét számai kaphatók Budapesten, a Custos-Zöld könyvesboltban, Margit körút 7. sz. alatt (a Margit híd budai hídfőjénél).

Főszerkesztő
Gálfalvi Zsolt
Főszerkesztő-helyettes
Ágoston Hugó
Olvasószerkesztő
Kacsir Mária
Grafikai szerkesztő
Gyarmathy Annamária

Lapunk támogatói: MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTÉRIUM ❑ EMKE ❑ ALAPÍTVÁNY EGY NYÍLT TÁRSADALOMÉRT

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Bucureşti 33 – Bukarest 33, Piaţa Presei Libere 1. – Szabad Sajtó Tér 1. Telefonszámaink: 222.48.39, 224.37.28.
Postai irányítószám: 79776. Postafiókszám: 33–39.

Számítógépes tördelés: Claudiu Ciofiac

Nyomda: Tipografia „CONCORDIA"

Nem kért kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.